

SZABÓ FERENC SJ

TEILHARD DE CHARDIN

AHOGY LEHET
PÁRIZS — BÉCS

1965

SZABÓ FERENC SJ

TEILHARD DE CHARDIN

(Bevezetés Az Isteni Milió-höz)

AHOGY LEHET

PÁRIZS — BÉCS

1965

TARTALOM

Előszó	3
------------------	---

I.

Teilhard de Chardin fejlődése

1. „Az Anyag bíbora”	4
2. „A Szellem aranya”	12
3. „Egy Valaki fehér izzása”	17

II.

Az Isteni Milió

1. „Az Isteni Milió”	26
2. Az emberi erőfeszítés megszentelése	30
3. Az „Egyetemes Krisztus” eszméje	43
Irodalom	52
Jegyzetek	53

ELŐSZÓ

Teilhard de Chardin műve ma még az ellentmondások keresztüzében áll.

Lehet vitatkozni egyes tételein, kétségbe lehet vonni némely kifejezésének pontos jelentését. Egy tény azonban vitathatatlan: eszméinek időszerűsége.

Amikor időszerűséget mondunk, természetesen nem arra a kétes értékű „aktualitásra” gondolunk, amelyet „teilhardizmusnak” lehetne nevezni; nem a szenzációt hajhászó sajtó, nem a minden divat után kapó sznobok vagy a valláspótlékot kereső „rajongók” mai zsidongására gondolunk, hanem arra az alapvető időszerűsége, amelyet P. de Lubac állapított meg a barátjáról és rendtársáról írt szép könyvében: „Pontosan abban az órában jött, amikor az emberiség tudatára ébredt annak, hogy sorsa közös és hogy ez csak két formában gondolható el: vagy eviláginak, vagy transzcendensnek. Kiállt az útkereszteződésre és megmutatta a mai embernek az egyedül járható utat”. (1)

Különös paradoxon: mivel önmaga számára gondolkodott, kutatott, mivel elsősorban önmaga számára igyekezett kifejezni a lehető legalaposabban, legőszintebben azt, amit gondolt és hitt, – ezért talált oly széleskörű hallgatóságra. Mély keresztény hitét, misztikus lelkét, szellemi nyugtalanságát és alapos tudományos felkészültségét életművébe dolgozta bele. Mivel igazán élt, – visszhangot keltett az élőkben, – öntudatos életre rázta fel az alvókat.

I.

TEILHARD DE CHARDIN FEJLŐDÉSE

Teilhard de Chardin világának kulcsát a Fejlődés tényének értelmezése adja: mindent „organikusan” lát; számára minden genezis, „fejlődő teremtés”. Minden, még a saját élete is. 1950-ben megírja egyik igen fontos (még kiadatlan) tanulmányát *Az Anyag szívét* (*Le Coeur de la Matière*), amelyet ő maga „lelki embriogenezisének” nevez.

Ezt az írását vesszük vezérfonalnak, amikor felvázoljuk lelki fejlődését, kiegészítve azt néhány életrajzi adattal. Így áttekintve eszméinek fejlődését, jobban megértjük majd *Az Isteni Milió* szintézisét.

1. „*Az Anyag bibora*“ (1881-1923)

Pierre Teilhard de Chardin 1881 május 1-én született Clermond-Ferrand közelében, a Sarcenat-i kastélyban. Auvergne volt tehát szülőhazája, mint nagy szellemi „rokonáé”, Pascalé.

Nem lehetett több mint hat vagy hét éves, amikor érezni kezdte az Anyag vonzását. Pontosabban: arra lett figyelmes, hogy valami „csillog az Anyag szívében”.

Az alapvető tény, amely egész életének állandó nagy szenvedélye: a Teljesség igénye, az Abszolútum szomjazása egész korán jelentkezik lelkében. Valami szilárdat, maradandót keres és gyermeki szeme ezért akad meg egy vasdarabon, egy gránátszilánkon... A Vas a Szilárdságot jelenti számára. Így idézi fel gyermekkorra „bálványait”:

„Vidéken egy eke-kulcs, amelyet gondosan elrejtettem az udvar egyik sarkában. Városban egy kis hatszögletű érc-

oszlopfőt vettem birtokomba, amely a gyerekszoba padlójából állt ki... És miért éppen a Vas? és miért különösen ilyen vasdarab, ha nem azért, mivel gyermeki tapasztalatom számára semmi sem volt olyan kemény, olyan súlyos, olyan ellenálló és tartós, mint ez a csodálatos kis szubsztancia... A Szilárdság: kétségtelenül ez volt számomra a Lét alapvető tulajdonsága... A Teljesség érzéke volt ez, és máris világosan egyedi formát öltve: egy meghatározott Tárgy megragadásában keresett kielégülést, amely Tárgyban a dolgok Lényege volt összesűrítve.

Pontosan arról van itt szó, amit hosszú évek tapasztalata és elmélkedése fedeztetett fel velem a fejlődésben lévő világ csúcspontján! Mily hosszú az út az „Omega Pont” és a vasdarab között!... Saját káromon kellett megtanulnom lassan-lassan, hogy az a Szilárdság, amelyről akkor álmodoztam, nem „szubsztancia”, hanem „konvergencia” (összpontosulás) eredménye. Keserű gyermeki csatlódások értek (nem felejttem el azokat), amikor egy szép napon megállapítottam, hogy a Vas elvásik – és hogy megeszti a rozsdát.”(2)

A „kozmosz érzék” Teilhard de Chardinnek „veleszületett tulajdonsága”.

Ezzel egyidőben egy másik érzék, a „krisztusi érzék” is kezd kibontakozni lelkében a katolikus nevelés hatására. Teilhard erősen kiemeli édesanyja szerepét lelki fejlődésében. Ő volt az, aki szívébe csepegtette a Jézus Szíve-tiszteletet, ő ébresztette rá az isteni Szeretetre. Hosszú fejlődés és belső harc után fedezi fel, hogy Jézus Szíve volt az, a Megtestesült Szeretet, amely az Anyagban csillogott. - Hosszú fejlődés eredménye ez a meglátás. Teilhard egész élete lényegében nem más, mint a „kozmosz érzék” és a „krisztusi érzék” ütközése és harmóniába simulása. Írásaiban is csupán a benne végbement lelki folyamatról tesz tanúságot: az ő élő szintézisét mutatja fel példának. Jézus Krisztus adja a teremtett világ szí-

lárdságát, a testet öltött Igében lakozik minden teljesség. Szent Pálnak a Kolosszeiekhez írt tanítását hangoztatja Teilhard első írásától (A kozmikus élet, 1916) kezdve egészen haláláig: naplójának utolsó lapján is még Szent Pálra hivatkozik. (3)

+

Mielőtt Teilhard lelki fejlődését elemeznénk, hasznos lesz ideiktatni néhány életrajzi adatot.

1892-ben a jezsuiták Mongré-i kollégiumába kerül, ahol egy éven át Henri Bremond is tanára. A középiskola elvégzése után Clermond-Ferrand-ban egyetemet kezd. 1899 március 20-án belép a jezsuita rendbe. Ezután a szokásos jezsuita kiképzést kapja (két év noviciátus, két év klasszikus irodalmi tanulmányok, három év filozófiai tanulmányok Jersey szigetén). A filozófia után a fiatal szerzetes megszakítja tanulmányait és három évig (1905-1908) kémiai és fizikát tanít a jezsuiták kairói kollégiumában. Az egyiptomi tanárkodást a teológia váltja fel (Anglia, Hastings, 1908-12). A harmadik teológiai év végén, 1911-ben szentelik pappá.

1912 nyarán Párizsban megismerkedik Marcellin Boule professzorral, aki a paleontológiában mestere lesz. 1915 januárjában bevonul katonának és az első világháború végéig egészségügyi szolgálatos a fronton. 1918 március 26-án teszi le utolsó ünnepélyes fogadalmait. Ebből az alkalomból születik „A pap” c. írása, amely már a későbbi Isteni Miliót jelzi előre.

Leszerelése után (1919 március) párizsi munkaköre kezdődik (1919-23). Licenciátust, majd pedig doktorátust szerez természettudományokból. 1920-tól paleontológiát és geológiát tanít a párizsi Institut Catholique-on és tudományos (laboratoriumi) kutatómunkát folytat egészen addig, míg neki nem vág az ismeretlen Ázsiának.

Már 1891 körül jelentkezik a geológia iránti érdeklődése. A Vastól az Ásványra, a kőzetekre terelődik figyelme, majd pedig – az egyiptomi tartózkodása alatt – felfedezi a „bioszférát” (a Földet körülvevő élő réteget nevezi így.) Ásványokat, virágokat és rovarokat gyűjt. Most már nem a szilárd dolgok érdeklik (mily törekeny egy pillangó élete!), hanem a ritkaság, az újság. Közben „izgatja” a gravitáció titka is: elhatározza, hogy később alaposan a mélyére néz e titoknak (huszonkét éves korában!).

Igy fejlődik tovább „kozmosz érzéke”. Néhány-év múlva a fiatal jezsuita a „Világegyetem rajongója” lesz. A kozmosz élet iránti rokonszenve egy bizonyos panteizmus felé sodorja. E kísértésnek tudatában van. A megoldást nem látja meg azonnal.

A világosságot az Evolúció felfedezése hozza.

+

A nagy „pálfordulás” 1908-12 között megy végbe, a teológiai évek alatt.

„Hastingsi teológiai éveim alatt (nyomban az egyiptomi varázslat után) lassan-lassan felderengett előttem annak tudata – egy bizonyos jelenlétről van itt szó, sokkal inkább, mintsem egy fogalomról, – hogy a körülöttem létező Világegyetemet valami mély, ontológiai, egyetemes áramlás sodorja; és e gondolat fénye végül egészen előzönlötte belső világom egét”. (4)

1907-ben jelent meg Bergson Teremtő Fejlődés (Évolution Créatrice) c. könyve. Teilhard mohón olvassa nemsokára. Bergson csak felszította lelkében a már párázsló tüzet. Az „Evolúció”, ez a „mágikus szó”, újra meg újra visszatér gondolkodásában, mint valami refrén, és mindent átváltoztat varázserejével. Még egy ideig egymásmellé helyezi az Anyag, az Élet és az Energia „kultuszát”, de a nagy szintézis csakhamar megvalósul: a szta-

tikus világ új távlatot kap az „organikus Idővel”, az evolúció felfedezésével a világ genezis (fejlődő teremtés) lesz Teilhard szemében.

Ezzel az új szemlélettel a teljesség - igény tárgya is megváltozik. Ezentúl nem a sokszerű anyag, hanem a Szellem felé tart a Világ. Nem mintha az Anyag ezentúl elveszítené az értékét. Nem! De most már a Világ alapanyagának egyik oldalát képezi csupán, a fejlődés egyik pólusát. A világfolyamat (a teremtés) lényegében egységesülés (Teilhard egyik zsengejének a címe: *Union Créatrice*, amely Bergson idézi: *L'Évolution Créatrice*). A sokszerű teremtés egyre inkább összpontosul, egyre összetettebb lesz: megjelenik az Élet, majd pedig az állati és az emberi Tudat. (Ezt az eredeti intuíciót később pontosabban meghatározza, kibontja, amikor majd kidolgozza „fenomenológiáját”, a Centrokomplexitás/Tudat alapvető törvényére alapozva azt.)

Jegyezzük itt meg mindjárt, hogy Teilhard és Bergson világképe különböző. Mindkettő evolucionista, de a fejlődés értelmezése eltérő a két gondolkodónál. Egyik későbbi (1917) írásában, az imént említett Teremtő Egységesülés -ben, Teilhard maga különbözteti meg nézetét Bergsonétól: „Míg Bergson Teremtő Fejlődésében a világ úgy mutatkozik, mint valami szétszóródó sugárzás, egy forráspontból kiinduló sugárkéve, – addig a Teremtő Egységesülés világképét egy konvergens, összpontosuló sugárkéve jelképezi: a fejlődés csúcspontján helyezkedik el az a fókusz, amely egy végtelenbe tárguló felületről összegyűjti a sugarakat. Mindkét elmélet a Fejlődésre épül, de irányuk ellentétes”. (5)

A „szubsztancia” helyett „konvergencia”, a Vas helyett a Szellem képezi tehát ezentúl a világ szilárd alapját.

+

A „kozmosz érzék” fejlődésével párhuzamosan fejlődik

a „krisztusi érzék” is. Isten akaratának, Isten jelenlétének keresése a jezsuita lelkiesség egyik alapvető vonása. De Teilhard-nál ez a szemlélet és magatartás teljesebb formát kap 1908 után.

A fiatal jezsuita „felfedezi” a Megtestesülés titkát! Ő maga állítja ezt. Vagyis mélyebben behatol hitünk központi titkába. Az Isteni ölt testet Jézusban. „Benne lakozik az Istenség egész teljessége testileg, megtestesülve” – tanítja Szent Pál. (6)

A világ és Krisztus viszonya, a Megtestesülés kozmikus kihatásai a fejlődésben lévő világra: ez a központi témája a világháború alatt írt esszéknek. Mily csodálatos virágborulás ez a négy év! 1916 és 1919 tavasza között nem kevesebb mint tizenhat tanulmányt írt Teilhard – a fronton! Ha valaki e még jórészt kiadatlan zsengek genesisét, keletkezésük körülményeit akarja megismerni, olvassa el Teilhard leveleit, amelyeket unokanővérének írt ebben az időben. Teilhard eszméinek vulkányszerű kitöréseit láthatjuk bennük. (7)

Mily különös, hogy éppen a harctéren, a csaták utáni csendben bomlanak ki későbbi szintézisének csírái. 1916 március 15-én ezeket írja rendtársának és barátjának, P. V. Fontoynt-nak: „Elhiszi-e, hogy Auguste Valensin egészen meglepődött, hogy én a fronton sem hagytam fel a filozófiával? Mintha a filozófiálás nem a legérdekesítőbb és legmélyebb imádság lenne! Mintha a Mestert váró szolga leghelyesebb magatartása nem a hűség lenne, a hűség a legfontosabb emberi kötelességhez: tisztán látni önmagunkban és önmagunk körül! Úgy tűnik nekem, hogy a háború meglehetősen közömbössé tett a saját jövőmmel szemben, de annál inkább felcsigázta érdeklődésemet az Eszmék, az Okok, a Cselekvés problémái iránt...” (8)

S néhány hónappal később (1916. VII. 22) ugyancsak Fontoynt-hoz: „...Most az az érzésem, hogy újraéledek: az életkedv és a gondolkodás élvezete újjászületik ben-

nem. – Februári levelem óta napvilágra hoztam egy kis tanulmányt, amelynek címe: „A kozmikus Élet”(!). . . Minden szégyen nélkül a „szent fejlődést” dicsőítem ebben és azt a tényt hangsúlyozom, hogy a Megtestesülés által a kozmosz megszentelődött és megújult, éppen a fejlődése alapjában; és a keresztény egyik alapvető kötelessége az, hogy közreműködjék (természetesen az értékrend megőrzésével) minden dolog megérlelésében, még a természetes síkon is. A természetes Fejlődés bizonyos értelemben az Isten Országának a tengelyét (vagy egyik tengelyét) képezi; és az új Föld a régi Föld beteljesedéséből születik meg”. (9)

Sok minden meghatározatlan még ebben a vízióban, az első írásokban; de az első intuíció helyes, ebből bomlik ki majd a későbbi szintézis.

A háború végén, Teilhard leszerelése után, P. Auguste Valensin S. J., Blondel és Teilhard közös barátja, Teilhard esszéiből eljuttat néhányat Blondelnek. Blondel elküldi megjegyzéseit és egy igen érdekes, fontos eszmecsere alakul ki a két gondolkodó között. Az emlékiratokat P. de Lubac tette közzé nemrég. (9/a) Tartalmukra még vizsgálatunk. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Blondel „katolikus érzéke”, mély meglátásai és bíráló megjegyzései segítették Teilhard de Chardin-t abban, hogy a zátonyok között megtalálja a biztos utat. Ezért mindig hálás volt Blondelnek. Blondel egyébként alapvetően egyetértett Teilhard -ral: „Én is osztom P. Teilhard de Chardin nézetét a krisztológiai problémával kapcsolatban. A természettudományok és az ember-tudományok következtében megnövekedett világ távlatai előtt nem maradhatunk annál a jelentéktelen és korlátolt szemléletnél – hacsak nem akarjuk elárulni a katolicizmust –, amely Krisztusból egy történelmi „járulékot” csinál, amely a kozmosz egy jelentéktelen elemének tekinti Őt és olyasvalakinek, aki hivatlanul vagy amolyan jött-mentként

került a világegyetem eltipró és ellenséges mérhetetlenségébe... A cél világos előttünk: mindenek összefoglalása Krisztusban, *instauratio tota in Christo*... Menjünk hát bátran előre ebben az irányban s így amily mértékben a világ és az ember megnövekedik szemünkben, olyan mértékben Krisztus is egyre nagyobb lesz szemünk és szívünk számára..." (10)

Blondel véleménye is az, hogy nem érthetjük meg tetsünket és az anyagot sem, hacsak nem hivatkozunk a Megtestesülésre. Krisztus egyetemes és kozmikus szerepét tehát mindketten kiemelik. Ugyanakkor Blondel joggal felhívta Teilhard figyelmét a két elkerülendő zátonyra: óvatosan kell kezelnünk a tudományos képeket, szimbolumokat, ha a teológia területére alkalmazzuk őket; és főleg vigyáznunk kell arra, hogy össze ne keverjük a fizikai és a természetfölötti világot. Egy tisztán „fizikai” természetfölöttiség: abszurdum!

Később látni fogjuk, hogyan és mennyiben kerülte el Teilhard e kísértéseket, amelyeket már maga is észrevett, de – saját bevallása szerint – nem fogalmazott meg ilyen élesen.

2. „A Szellem aránya“

(1923-31)

1923 április 6-án Teilhard Marseille-ben hajóra száll. nekivág Ázsiának.

Másfél hónap múlva Tientsin-be érkezik. P. Licent S. J. hívta meg ide tudós rendtársát, hogy segítsen neki vállalkozásában: 1914-ben P. Licent azzal az ambícióval érkezett Kínába, hogy kikutatja a Sárga Folyó medencéjét; múzeumot alapított Tientsin-ben, hogy ott elhelyezze az összegyűjtött állattani, növénytani és ásványtani leleteket.

Július elején már indul is Teilhard az egyik expedícióval Mongólia sivatagába (Ordos). Itt, Ázsia szívében írja meg csodálatos költői elmélkedését: *Mise a Világ felett.* (10/a) Itt, az ázsiai steppén, mint néhány évvel ezelőtt a fronton, (10/b) nem tud misézni és csak így – lélekben végzi el a világ felajánlását s hívja le a tüzet a földre:

„Uram! Mivel ez alkalommal, – itt az ázsiai steppén, mint ott az Aisne-i erdőben is, – ismét nincs se kenyérem, se borom, se oltárom, felemelkedem a szimbolumokon túlra, egészen a Valóság tiszta fenségéig és felajánlom Neked, én, a Te papod, az egész Föld oltárán, a világ munkáját és szenvedését... Fogadd el, Uram, ezt a teljes osztyát, amelyet a vonzásoddal mozgatott teremtés bemutat Neked ez új nap hajnalán. Ez a kenyér, a mi erőfeszítésünk, tudom, önmagától csak végtelen bomlás. Ez a bor, a mi fájdalmunk, sem más még, sajnós, mint valami máró ital. De – biztos vagyok benne, mert érzem – ebbe az alaktalan tömgebe azt az ellenállhatatlan vágyat rejtetted, amely velünk ezt kiáltatja: „Uram, add, hogy egyek legyünk!” (11)

Ez az elmélkedés már világosan megüti Az Isteni Milió - ben kidolgozott témát. Az emberi erőfeszítésnek,

az aktivitásnak és adottságainknak megszentelése, valamint Jézusnak a „világ szentségébe” való alászállása; ez lesz a két vezérgondolat e kis könyvben.

1924 áprilisától júniusig ismét egy expedícióval találjuk Teilhard-t: a Gobi sivatagban. Szeptemberben visszatér hazájába, két évre, újrászövi baráti kapcsolatait, megvitatja eszméit.

Említsük meg itt az egyik híres bergsonista filozófussal, Éduard Le Roy-val való barátságát és eszmecseréiket az evolúció kérdéséről. Egyik levelében (1926 január 10-i) ezt írja Teilhard: „Továbbra is rendszeresen látogatom Le Roy-t. Válojában ezek a szerda-esték számomra a legjobb heti „lelki gyakorlatokat” jelentik...” (12)

Élete vége felé (értesülve Le Roy haláláról, 1954 decemberében), így emlékezik vissza barátjára: „Igen, Éduard Le Roy halála, bármennyire is előrelátható volt, nagyon megdöbbsentett. Úgy szeretem őt, mint egy apát, és sokat köszönhetek neki: nem mintha valamely különleges eszmét köszönnék neki, de – főleg 1920 és 1930 között – önbizalmat adott nekem, kitágította szellememet (és növelte az Egyházhoz való hűségemet...) Ezenkívül (a Collège de France-i előadásain) szócsöve volt születő eszmémnek, az emberrélevésre és a „nooszférára” vonatkozó elgondolásaimnak. Úgy hiszem, hogy a „nooszféra” kifejezés tőlem van (bár sose tudja az ember...) De ő vetette be a köztudatba.” (13)

+

A második Tientsin-i tartózkodás (1926-27) idejére esik A z Isteni Miliő megírása. 1926 november 26-i levelében ezt írja unokanővérének: „Elhatároztam, hogy megírom lelki könyvemet: le akarom rögzíteni a lehető legegyszerűbben azt az aszkétikus és misztikus tanítást, amelyet már régóta hirdetek. A z Isteni Miliő címet a-

dom a könyvnek. Vigyázok arra, hogy semmiféle ezotérikus elem ne keveredjék bele és csak a legszűkebb mértékben szorítkozom filozófiára". (14)

A kínai tél nyugalma, az ásatások szünetelése lehetővé teszi neki az elmélyedést. Megvalósítja tervét. 1926 december 31-én ezt írja egyik levelében: „Egy kis traktátust készítek a lelki életről, amelynek Az Isteni Milió címet adom. Lényegében nem más ez, mint amit lelkigyakorlataimon prédikáltam, vagyis a „mindent istenivé-tevés” módszere. Arra törekszem, hogy ez a munka egyszerű nyelven és vitathatatlan tételekben legyen megírva – anélkül, hogy bármilyen filozófiai rendszerre hivatkoznék; egész szívemet bele akarom adni”. (15)

Ugyanakkor már vajúdik lelkében egy másik terv is. A most idézett december 31-i levélben olvassuk: „Szellemi érdeklődésemet továbbra is lekötik a tudományos geológiai kutatások... Mégis, főleg két év óta, az a benyomásom, hogy jobban kezd érdekelni az emberiség jelene, mint a történelemelőtti kor tanulmányozása. Egyre inkább úgy fogom fel az Embert, mint valami nagy földi fenomént, amely csúcspontja a legnagyobb geológiai eseményeknek és az élet hatalmas fejlődésének”... (16)

Nyilvánvalóan már Az Emberi Fenomén „megfogalmazásánál” vagyunk. Erről ad jelentést egy 1927 január 16-i levél: „Egy tanulmányt tervezek az Emberről – nem éppen a történelemelőtti emberről, hanem az Emberről, mint bolygónk geológiai és biológiai eseményéről. Egyre inkább meg vagyok győződve arról, hogy mi éppoly vakok vagyunk a Földet borító emberi réteggel szemben, mint őseink voltak a hegységekkel és az óceánokkal szemben. És ez a gondolat egyre inkább tudományos megfontolásaim uralgó problémája lesz”. (17)

Az 1920-as évek derekán Teilhard víziójának közép-pontjába az „emberi fenomén” kerül: egyre jobban érdekl

a Földet körülvevő „szellemi burok”, amelyet Nooszféra-nak nevez. (Nous, noos, görög szó, annyit jelent, mint: szellem). A Nooszféra fejlődése (Noogenezis, Noogénèse), vagyis Reflexió haladása („Pas de la Réflexion”), az emberi „gondolatközpontok egyesülése” („Co-réflexion”), amelyet lehetővé tesz az emberiség fokozódó egységesülése („Planétisation”) és végül egy „emberen - túli” létsíknak („Ultra-Humain”) követelése, amely azonos az „Omega-Pont”-tal, a személyes Abszolútummal: íme azok a lényeges tételek, amelyeket Teilhard lassan-lassan kidolgoz „fenomenológiájában”, mindent visszavezetve a nagy Törvényre (Loi de récurrence), a „Centro-komplexitás/Tudat” („Centro-complexité/Conscience”) törvényére.

Említettük már, hogy a fejlődés eszméjének felfedezése pálfordulást jelentett Teilhard szellemi életében: ezzel a felfedezéssel a világ szilárd pontját nem az Anyag (a Vas, az Ásvány, stb.) képviseli, hanem a Szellem. A világfejlődés a nagyobb tudat, a több szellemiség felé mutat. A Mindenség kulcsa az Ember, aki gondolkodásra képes, öntudattal rendelkezik.

Teilhard továbbra is kihangsúlyozza az Ember és az anyagi világ kapcsolatát, (– az ember magában hordozza az egész kozmikus fejlődést –), de ugyanakkor lépten-nyomon hangoztatja tudós barátainak az ember egyedülállóságát, a Reflexió újságát a fejlődésben. Folytonosság és szakadás: az emberi paradoxon fontos felfedezése ez.

Egy 1930-ban írt tanulmány már ezt a címet viseli: „Az emberi fenomén”. Ennek elején ezt olvassuk: „Az Emberi Fenomén kifejezésen itt azt a tapasztalati tényt értjük, hogy világegyetemünkben megjelent a reflexió, a gondolkodási képesség... A mai Fizika (a szót itt eredeti, görög jelentésében vesszük: az egész Természet rendszeres megértése) még egyáltalán nem hagy helyet a Gondolatnak; ami azt jelenti, hogy ez a Fizika még teljesen figyelmen kívül hagyja a legfigyelemreméltóbb jelenséget, amellyel

a természet tanulmányozásakor találkoznak. E lapokon ezzel a tudományellenes magatartással akarunk szembe-
szegülni, megrajzolva egészen vázlatosan annak a világ-
egyetemnek lehetséges körvonalait, ahol a sajtóságosan
emberi tulajdonságok (a Reflexió és a Gondolat) helyet
kapnak és egy újabb dimenziót képviselnek..." (18)

E vázlatos tanulmánynak részletes kidolgozása lesz re-
mekműve, Az Emberi Fenomén. De erre a szint-
ézisre még várunk kell vagy tíz évet.

Teilhard-t lekötik az expedíciók, ásatások, a tudomá-
nyos kutatómunka.

Egy éves franciaországi, majd néhány havi abessziniai
tartózkodás után 1929 márciusában ismét Tientsinben ta-
láljuk. Hamarosan ő veszi át a Peking közelében (Chou-
koutienben) megkezdett ásatások irányítását. Itt fedezik
fel az u. n. „Sinanthropos”, vagyis a „Pekingi Ember” ma-
radványait.

Két madzsúriai utazás és egy közép-ázsiai expedíció u-
tán, 1930 őszén, Párizsba utazik. November-december
hónapjait Auvergne-ben tölti.

3. „Egy Valaki fehér izzása“

(1931-55)

1931 január végén az Egyesült Államok felé hajózik Teilhard. A Citroën-cég meghívta mint geológust egy kínai expedícióhoz („Croisière Jaune”). San Francisco-ból február végén indul és másfél hónap múlva megérkezik Kínába. Májusban indul az expedíció. A karaván Turkesztán felé tart. 1932 februárjában Pekingben találjuk őt. Továbbra is tevékenyen résztvesz a Choukoutien-i ásatásoknál. Jávát és Burmát is bejárja. Ezt az első pekingi korszakot (1932-38) három rövidebb franciaországi és két észak-amerikai tartózkodás szakítja meg.

1938 szeptember és 1939 június között ismét hazájában találjuk, majd pedig – az USA-n keresztül – ismét Kína felé tart. 1939 augusztus végén érkezik oda, s mint-hogy kitör a világháború, Kínában reked 1946 márciusáig. Ekkor írja meg nagy munkáját, Az emberi Feno-mén-t.

Különös jelenség: a múlttal foglalkozó paleontológust egyre inkább az emberiség jelene és jövője kezdi foglalkoztatni. 1935 szeptember 8-án ezt írja egyik levelében: „Mintha a Múlt és annak felfedezése nem érdekelné már többé, és éppen a tudományom előrehaladásából származó okok magyaráznák ezt. A Múlt felfedte előttem a Jövő szerkezetét. És a Jövendővel való foglalkozás ki akar szorítani minden más érdeklődést. Pedig, hogy bizonyos tekintéllyel beszélhessek a Jövőről, ahhoz még csak jobban a múlt szakemberének kell lennem. De nem különös-e, hogy éppen a szakmunkám tárgya fonnyad el valamiképpen, miután gyümölcsét megtermette? és hogy nem hiszek már annyira azoknak a felfedezéseknek értékében,

amelyekre képes vagyok, mivel az érdeklődésem hova-
tovább túlhaladt rajtuk? Most, hogy a lényeges felfede-
zést megtettem, vagyis tudom, hogy egy felfelé mutató
tudat - hullám visz bennünket, mi érdekeset találhatnék
mögöttünk? Talán bizonyos ritmusokat vagy rugókat, a-
melyeket elrejt a jelen pillanat törékenysége. Ebben az
irányban igyekszem keresni, hogy megmentsem öreg nap-
jaimra azt, ami megmenthető a Geológia szenvedélyé-
ből" ... (19)

Az 1931-37-es évek úgy tekinthetők, mint Az Em-
beri Fenomén előkészületi évei. Teilhard több, jól
megszerkesztett tanulmányt ír, amelyek mind az evolú-
cionizmussal, a fejlődés és az ember viszonyával, a sze-
mélyesség és a halhatatlanság-kérdésével (vagyis az ember
jövőjével) foglalkoznak. (19/a)

„Egy perszonalista világkép vázolata” c. tanulmánya e-
lején ezt írja 1936-ban: „Végül is az a céлом ezzel a ta-
nulmánnyal, hogy felvázoljam egy fizikai Világ képét,
az emberi Személyt választva központul, minthogy ez al-
kotja a rendszer legjelentősebb elemét: Elfogadva tehát,
hogy a gondolkodó monád képviseli a Mindenség össze-
kötő láncszemét („la maille du Cosmos”), hogyan fog-
juk fel a Világ szerkezetét, hogyan képzeljük el annak
jövőjét? Ime a kérdés, amelyre válaszolni szeretnék.” (20)

Teilhard a múlt előreszökő fényében kutatja a Jövő kör-
vonalait. Mi az emberi fejlődés célja, vagyis iránya és
értelme? Mi az ember rendeltetése? Ettől a kérdéstől függ
az emberi erőfeszítés értelme és értéke, ettől függ az em-
ber életkedve („le gout de vivre”). Végző soron: a fejlődés
értelmének keresése a személyes halhatatlanság és a sze-
mélyes Végtelen – az Isten – problémáját veti fel. Csak
egy végtelen Személy képes fenntartani életlendületünket,
mert egyedül Ő biztosítja személyiségünk kiteljesedését és
az örök életet, csak a személyes Szeretet lehet a fejlődés
Omega Pontján vonzó mágnes. Ennek a „hitvallásnak” (a-

mely egyúttal „apológia” is!) kifejtése az egyik fontos, kiadatlan Teilhard-tanulmány 1934-ből (Comment je crois).

1936 augusztus 15-én ezt írja egyik barátjának: „Amint nemrég X-nek írtam, az én jelenlegi nagy felfedezésem (?) az, hogy 1/ az egész emberi probléma visszavezethető az Isten szeretetének kérdésére, – de ugyanakkor 2/ hogy a szeretet pszichológiai törvényessége és lehetősége... és győzelme is e két terminus összeegyeztethetőségétől (helyesebben: összekapcsolásától) függ: Egyetemes és Személyes... A mi világunk általában azért tagadja a Személyest és az Istent, mert hisz a Mindenben! Egész feladatunk tehát az, hogy megmutassuk neki: azért kell hinnie a Személyesben, mert hisz a Mindenben”. (21)

Az egyetemet a személy képviseli; a legegyetemesebb pedig a Végtelen Személy, „le Suprême Quelqu'Un”.

+

A harmincas évek reflexióinak érett gyümölcse, nagy szintézise lesz a *Le Phénomène Humain*, Az Emberi Fenomén c. könyv, amelyet 1938-40 között írt meg. A mű lényegében készen van már 1940 júniusában. 1941 nyarán Teilhard így számol be egyik tudós barátjának, Breuil abbénak: „Továbbra is igyekszem tisztázni és pontosan lerögzíteni meglátásaimat, meghatározni az Ember helyét a Világmindenségben. Julian Huxley éppen most jelentetett meg egy könyvet, helyesebben egy esszé-sorozatot: *The uniqueness of man* címmel, amely annyira párhuzamos az enyémmel (bár nem jut el fejtegetéseinek végén Istenhez), hogy megerősítve érzem nézetemet. Értesültem arról, hogy könyvem megérkezett Rómába és három hónap óta revízió alatt van. Nem remélek kedvező véleményt; pedig mennyire kívánatos lenne, hogy egy katolikus nyíltan és keresztény módra nyilatkozzék azokról a kérdésekről, amelyekkel a mai élenjáró tudomá-

nyos gondolkozás foglalkozik! (Sorra jelennek meg ma-napság olyan írások, amelyek e kérdésekkel foglalkoznak). A kérdés ma már nem csupán merő spekuláció dolga. Maga a mostani világrenség veti fel az emberiség jövőjének problémáját. És úgyszólván semmi sem jelenik meg, ami építő és dinamikus keresztény magyarázatot adna az eseményekre." (22)

E fontos levél feltárja Teilhard szándékát, megadja A z Emberi Fenomén kettős tengelyét: az Ember helye a világegyetemben és az Emberiség jövője az a két kérdés-kör, amely a könyv lényegét összefoglalja. - Nem célunk itt Teilhard „fenomenológiájának” elemezése, A z Em-beri Fenomén-ben felvetett filozófiai kérdések meg-vitatása. (23) Csupán az érdekel minket, ami Az Isteni Milió teljesebb megértéséhez segít.

Teilhard mindenekelőtt tudós kollégáinak, hitetlen ba-rátainak szánja ezt a „tudományos emlékiratot”, amely nem metafizika, hanem „Hyper-fizika”, „Bevezetés a Vi-lág értelmezésébe”.

A tudós paleontológus rekonstruálja itt a fejlődést, és a múlt látomásának fényében felvillantja a jövő körvonalait is. Több ez, mint valami száraz, pozitivista elemzés. Ezt a könyvet egyszerűen nem lehet besorolni semmiféle eddigi „műfajba”. A nagy „látó”, aki tudós, költő és misz-tikus egyszerre – (igaz, hogy itt a misztikus „háttérben” marad), valami „naiv” csodálkozással szemléli a most ki-feslő teremtetést, a születő életet és a Földet befedő „új bőrt” (az ő szava ez): a Gondolatot. Szimpatikus látás ez, vagyis olyan intuíció, amely egybeesik a Világ mozgásá-val. (Gondoljunk Bergson meghatározására az intuícióval kapcsolatban.)

„A Gondolat nemcsak részét képezi a Fejlődésnek, mint valami rendellenesség vagy epifenomén (felületi jelenség), hanem az Evolúció olyannyira visszavezethető a Gondolat

felé való haladásra, olyannyira azonosítható vele, hogy lelünk mozgása kifejezi és méri magának az Evolúciónak az előrehaladását. Az Ember felfedezi, – Julian Huxley erős kifejezése szerint: – hogy ő maga nem más, mint az öntudatra ébredt Evolúció. Az a véleményem, hogy a modern szellemek (éppen azért, mert modernek és amennyiben modernek) nem találnak mindaddig megnyugvásra, amíg nem helyezkednek erre a nézőpontra. Mert e csúcsponton és kizárólag csak ezen a csúcsponton vár rájuk a megnyugvás és a megvilágosodás". (24)

Az Emberi Fenomén jelentősége az, hogy kijelölte az Ember helyét a Világegyetemben. Túljutva a szoros értelemben vett transzformizmuson, Teilhard általánosította a Fejlődés eszméjét és megmutatta, hogy annak iránya az ember, a nagyobb Tudat felé mutat. A világfolyamat a Tudat, a Szellem növekedése: „montée de Conscience”. Ime, egy mondatban Az Emberi Fenomén. – Most már nem vész el az Ember a pascali két végtelen, a végtelen kicsiny és a végtelen nagy között, nem tévelygő hontalan az atomvilág és a végtelen csillagterek birodalma között, hanem egy „harmadik végtelent”, a végtelen felé mutató komplexitást képviseli: testében (agyában) a világegyetem van összesűrítve és visszatükrözi a „Világ történetét”. Az „organikus idő” dimenzióján helyezkedik el ez a „Végtelen” és ebben a „nyílvevesszőben”, a gondolkodó Emberben lendül az Omega Pont felé mindaz, ami a kozmoszból szellemmé finomul: ami a gondolat és a szeretet arányává nemesedik. – Az Omega Pont, az Evolúció végső pontja magába gyűjti mindazt, amit a Fejlődés szellemmé párol a Noogenezis folyamán. De hogyan történik ez az egybegyűjtés? Teilhard így válaszol: Ellenkező fel fogás szerint „úgy látszik, hogy az emberiség növekedéséhez, az ehhez szükséges lemondás elfogadásához elég az, ha mindannyian hozzájárulunk a nemzedékek

közös munkájához, ha halálunk után örökrészként itthagyjuk gondolatainkat, felfedezéseinket, művészi alkotásainkat, jó példánkat. Mindaz, ami így fennmarad, nemde lényünk legjavát alkotja? – Gondolkozzunk egy kicsit. S csakhamar belátjuk, hogy az ilyen világmindenség, amely a feltevés szerint úgy lenne a „Tudatösszegyűjtője és megőrzője”, hogy csupán a mi személyiségünk hüvelyeit, alkotásainkat gyűjtené össze, egy rettenetes tékozlás műveletét hajtaná végre... A mi alkotásaink? De éppen az egyetemes Élet érdekében – mi az emberi alkotások virága, ha nem az, hogy mindannyiunkban kialakuljon egy teljesen eredeti központ, ahol a Világegyetem sajátos, közölhetetlen módon tudatra ébred: a mi énünk, személyiségünk ez pontosan. Nem csupán a sugarait, hanem magát az öntudatunk forrását kell az Omega Pontnak valóban összegyűjtenie, hogy igazán Omega legyen"... (25)

Csak a Személyes Végtelen képes úgy egyesíteni a véges személyeket, hogy megőrzi azok önállóságát, sőt tökéletesen differenciálja azokat az egységben. „L' Union differencie”: a személyek közötti egység nem azonosulás, nem egybeolvadás, hanem az egyes „központoknak” legteljesebb, legegységesebb létezése. Mert a közösséget (egyesülést) szülő szeretet annyira tiszteli a másikat mint másikat, hogy a lehető legteljesebb létet biztosítja neki. Akarja, hogy a másik valóban legyen. És ha e Szeretet végtelen, akkor a Vele való egység a személy legteljesebb kibontakozását teszi lehetővé.

És hogyha ezek után – kiindulva a Kinyilatkoztatásból – az ember azt látja, hogy az, amit az értelme követel, élő Valóság, s hogy az Omega Pont nem más, mint a Megtestesült Ige, Jézus Krisztus, akiben az Istenség egész teljessége lakozik testileg, akkor – az ilyen „ellenpróba” nyomán – meghasadnak a felhők és felragyog a Nap: a felfelétörő szellem lendülete tehát nem törik meg, az em-

ber nem érzi magát bezárva az „ólomég” búrája alá; lehetővé válik egy másik világ és az is, hogy a legfőbb Valaki („le Sûpreme Quelque’ Un”) benne dolgozik a mi világunkban. A kereszténység -nemcsak beteljesíti, de túl is haladja vágyunkat a természetfeletti élet ígéréssel. Mindez az egybeesés nemde az igazság kritériuma?

„Ennyi tökéletesség és harmónia láttán – még ha nem lennék is keresztény, hanem csupán csak a tudomány embere – azt hiszem, fölvetném magamnak ezt a kérdést”. – E mondattal fejezi be Teilhard Az Emberi Fenomén. (Az Utószót és a Függelékét később, 1948-ban írta hozzá, Rómában, hogy a cenzúrának eleget tegyen.)

Egy hívő tudósnek modern apológiája ez; Pascal tervének megvalósítása mai fogalmazásban. Az Isteni Milió a Kinyilatkoztatásból indul ki és azt akarja megmutatni, hogy a kereszténység elszárad a „Föld nedve” nélkül; Az Emberi Fenomén a tudományból indul ki és azt mutatja meg, hogy az „Élet fája” az Omega Pont nélkül csak meddőn burjánzik, nem hoz gyümölcsöt. Két út, két módszer a két nagyszerű könyvben: Teilhard víziójának két síkját alkotják. Valójában Teilhard lelkében élő szintézist alkot a kozmogenezis és a krisztogenezis: a kettő kapcsa az Egyetemes Krisztus. A meghalt és feltámadt Krisztus „a Pléróma aktív Központja, élő Köteléke, szervező Lelke”. (26)

1946 tavaszán Teilhard hazatér Európába. Ismét felveszi kapcsolatát párizsi barátaival, konferenciákat, megbeszéléseket tart.

1948-ban Rómába utazik, ahol Az Emberi Fenomén kiadásáról és a Collège de France által felajánlott katedra elfogadásáról tárgyal előljáróival. Egyik terve sem jár sikerrel. A nehéz lelki megpróbáltatáshoz járul beteg-

sége: 1947 nyarán szívbaj, 1949 tavaszán mellhártyagyulladás dönti ágynak.

Mindezek ellenére tovább dolgozik. Elkészít egy konferencia-sorozatot, amelyet 1949-ben a Sorbonne-on ad elő. (Később könyvalakban is megjelentek e konferenciái, Le Groupe zoologique humain címmel, Páris, 1956, éd. Albin Michel), amelyek lényegében Az Emberi Fenomén eszméit veszik sorra valamivel „szárazabb”, hidegebb stílusban). - Bizonyos pontokon még tisztázza „fenomenológiáját”. Így pl. „Az emberi faj sajátosságai” c. nagy tanulmány részletebben kifejti és jobban meghatározza a társadalmiasulásról és a „planétizációról” vallott felfogását. Lényegében azonban eszméiben nem hoznak újdonságot utolsó éveit. (26/a)

Élete vége felé, 1950-ben visszapillant fejlődésére a már idézett önéletrajzi írásában, Az Anyag Szívében:

„Amikor most újra elolvasom Az Isteni Milió őszinte buzgósággal megírt lapjait, megdöbbenve állapítom meg, hogy kriszto-kozmikus szemléletem (vision christo-cosmique) leglényegesebb vonásai már ebben az időben le voltak rögzítve. De másrészt azt is meglepődve látom, hogy világképem mennyire határozatlan és szétfolyó volt még ebben a korszakban... Akkor (1930 táján) a kozmikus összpontosulás (Convergence cosmique) és annak egy sereg következménye (a Komplexitás/Tudat törvénye, az emberiség egységesülése, a Noogenezis csúcán létező Omega Pont...) – mind nem jelentkeztek még tisztán tudatomban...

A következő húsz év állandó munkájának és örömeinek gyümölcse lesz az, hogy megerősödik körülöttem, kölcsönösen hatva egymásra, a világ krisztusi Sűrűsége (Densité christique) és kozmikus Sűrűsége (Densité cosmique)...

Minél inkább látta azt, hogy a világfejlődés egy fókuszba összpontosul, annál könnyebb volt felfedeznie egy Végtelen Személy izzó átragyogását a jelenségek fátyla mögül.

„Egészen addig, míg a mozgásban lévő világfolyamat csúcán észrevettem azt a kapcsolatot, amely megvan – most már nem egyszerűen és szétfolyóan Krisztus és az Anyag között, – hanem „a fejlődés mozgatójaként” világosan meglátott Krisztus és a Fejlődésnek – most már határozottan vallott – kozmikus Pólusa között.

Krisztus Szíve egyetemessé válva egybeesett a szeretettől átizzított Anyag szívével”. (27)

+

Teilhard 1951-ben egy New York-i alapítvány meghívására Dél-Afrikába megy, hogy ott bizonyos antropológiai kutatások lehetőségét megvizsgálja. Ennek az évnek novemberében az Egyesült Államokba indul és állandóan ott is tartózkodik, nem számítva egy második délafrikai utazást (1953 nyarán) és egy rövid látogatást hazájában (1954 nyarán).

1955 április 10-én, húsvétvasárnap estéjén hirtelen ragadta el a halál New Yorkban.

II.

AZ ISTENI MILIÓ

Miután felvázoltuk Teilhard de Chardin lelki fejlődését, világosabban látjuk Az Isteni Milió helyét eszmevilágában. Ez a kis könyv vallásos eszmevilágának legteljesebb kifejezése marad, bár bizonyos pontokon meghatározásra szorul. Amint láttuk: ő maga is elismerte ezt. Ne felejtjük azonban, hogy a lényeges módosítás inkább a „fenomenológiájában” történt, mint világképének vallásos részében. - Most röviden sorravesszük és élesebben megrajzoljuk Az Isteni Milió fontosabb erővonalait.

1. Az Isteni Milió

Furcsa cím. A magyar fordításban meghagyjuk a „milió” szót, amely franciában központot és környezetet jelenthet. Teilhard kifejezésébe mindkettő beleértendő. - Az „isteni milió” ugyanis Isten mindenütt való jelenlétére utal (amely jelenlét tulajdonképpen az Emmanuelben, Jézus Krisztusban „ölt testet”); „Isten... mindenütt úgy villan elő, mint egyetemes milió (minket mindenfelől beburkoló környezet); s ez csak azért van így, mert Ő a végső pont, ahová összefut minden valóság... Isten – éppen mert végtelenül mélységes és pontformájú, végtelen közel van és kiárad mindenütt. Éppen mert Ő a Központ, azért foglalja el az egész szférát.”... (1)

Az utolsó mondat Pascal egyik töredékét idézi. (2)

Hogy ez a remineszcencia tudatos volt Teilhard-nál, arra bizonyíték egyik, 1918 szeptemberében írt levele unokanővéréhez; Jézus Krisztusról beszélve, Aki maga az „Emberiség”, sőt maga „a Teremtés Személyyé válva” („la Création en Personne”), hozzáfűzi: „...nemde

az alkotja végül is lényének varázsát, hogy Benne a Központ és a Szféra (gömbfelület) egybeesik, – ha szabad e hasonlattal élnem? – Pascal szavait idézem, de jól tudod, hogy milyen értelemben (s ez talán nem fedt egészen Pascal szavainak értelmét): a geometria a mi értelmi erőfeszítésünknek nem a célpontja, hanem arra szolgál, hogy minket átisteníteni segít, kifejlesztve bennünk a szellemet, következésképp „vallásosan” művelhető, nemcsak a „jószándék” erejében, hanem azon eredmény hatása miatt is, amelyet létrehoz bennünk.” (3) Ezt a levelet kb. egy évvel „A Misztikus Milió” c. tanulmánya után írta Teilhard (– ebben a dolgozatban már világosan jelentkeznek Az Isteni Milió gondolatai–), és valamivel a Forma Christi c. esszéje előtt, ahol a jószándék és mű szerepével foglalkozik. Ezt csak azért említjük, hogy ezzel is megerősítsük sejtésünket: az „Isteni Milió” Központot és Környezetet jelent egyszerre és ez a „geometriai” hasonlat Pascal egyik gondolatához vezet vissza.

„Tanulmány a belső életről” – ez a könyv alcíme. Ez a belső élet: mindenekelőtt Teilhard lelki élete, személyes tapasztalata, – a Kinyilatkoztatás fényében fürdik. De nem egy rendszeres aszkétikai kézikönyv elkészítése volt a szerző célja, vagyis nem a Kinyilatkoztatás tételeinek alkalmazása a lelki életre s azoknak teljes, rendszeres kidolgozása, hanem csak „egy lelki élet fejlődésének egyszerű leírása”, egy hívő lélek tapasztalatainak rögzítése egy „jól határolt időszakban”, a lelki fejlődés egy határozott fázisában, a megtisztulást követő „megvilágosodás” periódusában. Teilhard fontosnak tartja ezt a megjegyzést. (4)

Ez a „belső élet” tehát mindenekelőtt Teilhard lelki élete, a keresztény és a jezsuitáé. A hívő tudós szól itt, a keresztény tesz tanúságot kortársai előtt; segítségére akar lenni azoknak, „akik nem tartoznak teljesen az Egy-

házhoz, hanem csak felületesen érintkeznek vele, vagy pedig eltávolodnak tőle – azt remélve, hogy túlhaladják". (5) – Saját belső tapasztalatán keresztül akarja bemutatni, hogy a hagyományos kereszténység „áttehető”, „lefordítható” a mai ember nyelvére, és hogy az Evangélium Krisztusa képes a mai táguló és fejlődő Világegyetemet is uralma alá vetni és összefogni mindeneiket. (6) De még határozottabban: a szentignáci lelkiség is meglátható Az Isteni Milió lapjainak vízjegyében. „Keressék mindenben Isten akaratát és jelenlétét!” – ezt köti a lelkére Szent Ignác a lelkigyakorlatozóknak és ez került bele egyik legfontosabb jezsuita szabályba is. (Egyébként idéztünk egy levelet Teilhard-tól, ahol maga vallja, hogy azt rögzítette le itt, amit lelkigyakorlatokon adni szokott).

A hagyományos tanítás – „modern áttételekben”. A tulajdonképpeni új valójában nem is annyira a lelkiség területéről való; Teilhard a mai ember világképét fogadja el kiindulópontnak és ez az „alépitmény” alkotja az igazi újságot. Egy tény megállapításáról van szó, egy alapvető modern felfedezés tudomásulvételéről, regisztrálásáról. Említettük már, hogy Teilhard egész eszmevilágát a Fejlődés nagy felfedezése özönli el. E világban minden szerves egységet alkot és az „organikus Időben” sodródik. A Világ genezis: íme ez az alapvető tény az, amelyhez kétség nem fér. Teilhard itt ezt nem bizonyítja, fenomenológiáját nem részletezi, de Az Isteni Milió csak ebben a perspektívában érthető. – Mert ahogy mindjárt látjuk: a könyv gyűjtőpontjában az Egyetemes Krisztus eszméje áll, amely a kozmogenezis és a krisztogenezis összekapcsolásából születik. Az Isteni Milió egy mondatban így foglalható össze: „... a határtalan időn és a rengeteg emberi egyeden keresztül csak egyetlen működés folytatódik: Krisztus önmagához kapcsolja Kiválasztottait, – egyetlen mű készül: Krisztus misztikus Testé-

nek alakulása, a Világ minden szétszórt vagy csírázni kezdő lelki hatalmából kiindulva." (7) – Könyve elején Teilhard csak röviden érinti az ember és a világmindenség kapcsolatát (8). Ez a kapcsolat igen lényeges, de Teilhard itt nem fejti ki hosszasan és nem bizonyítja a fejlődést: hogy „szellemi létünk folytonosan táplálkozik a tapasztalható Világ számtalan energiájából” – ezt nem szükséges bizonyítani. „Az Anyag által részlegesen a Világ egész története tükröződik mindnyájunkban... Minden lélekben az Isten szereti és menti meg részlegesen az egész Világot. Ezt a Világot viszont a lélek foglalja össze sajátos és közölhetetlen módon...”

Az ember és a világmindenség szoros kapcsolatának tényét mint altételt használja Teilhard egy szillogizmusban, amelynek főtétele Szent Pál tanítása Krisztus titokzatos Testéről, a maga eredeti realizmusában véve.

Az Anyag-lélek-Krisztus összekapcsolódás tényéből „vezetile” Teilhard Az Isteni Milió két központi tételét: emberi erőfeszítés megszentelésére vonatkozó tanítását és annak krisztológiai megalapozását (az Egyetemes Krisztus eszméjét.) (9)

E két gondolatkört vizsgáljuk meg most részletesen.

2. Az emberi erőfeszítés megszentelése

a) Az emberi cselekvés és a kegyelem

Az Isteni Miliő első részében Teilhard a cselekvések átistenítésével („divinisation des activités”) foglalkozik. Mindjárt e kifejezéssel kapcsolatban megjegyzi: „... Amikor cselekvésről, „aktivitásról” beszélünk, akkor ezt a kifejezést a szó hétköznapi értelmében használjuk, de anélkül, hogy bármit a legkevésbé is tagadnánk abból, ami a Kegyelem és az akarat között lejátszódik a lélek tapasztalatalatti köreiben...” (10)

Tehát nem arról van szó, hogy az ember önmaga erejéből „isteníti át” a cselekedeteit! Ez az állítás abszurdum lenne! Teilhard el akarja háritani a pelágianizmus legkisebb gyanúját is. Szent Ágostont idézi, aki ennek az V. századi eretnekségnek a pörölye volt: „bennünk semmi sincs, ami az eredetét, forrását tekintve és gyökerei mélyén ne volna „in nobis sine nobis”: bennünk, de nélkülünk...” (11) Hiszi az Evangélium szavait: „nélkülem semmit sem tehettek.” De ugyanakkor azt is vallja Agostonnal: „Aki közreműködésed nélkül teremtett téged, nem üdvözít közreműködésed nélkül.” (10/a)

„Dieu fait se faire les choses” – szereti mondani Teilhard. Isten nem lép a teremtmények helyébe, nem helyettük cselekszik, hanem cselekvőkké, aktívokká teszi azokat. A Tőle való függés a szabadság feltétele. Az alapvető szabadság ugyanis önmeghatározó képesség, aktivitás. Ez pedig – a szenttamási bölcsélet így tanítja – a lét-fokokatok szerint változik: *agere sequitur esse*. Tehát minél inkább részesedik egy teremtmény a Létből (= függés), annál „aktívabb”, annál több autonómiával rendelkezik (=szabadság).

Minden – Kegyelem, ezt vallja Teilhard a misztikusokkal. De a Kegyelem nem rombolja le a természetet, hanem feltételezi és teljessé teszi azt, „szublimálja”, isténivé alakítja át. Sur-créer, sur-animer: e szavak Teilhardnál nem mást jelentenek, mint amit a hagyományos elv mond: Gratia perficit naturam: a kegyelem tökéletesíti a természetet. - „Isten kimeríthetetlenül megtapintható cselekvésünk teljességében. S az isténivé alakulás csodájához csak az a finom tapintat fogható, amely ezt a metamorfózist végrehajtja, anélkül, hogy bármiben is zavarná az emberi erőfeszítés tökéletességét és egységét, hiszen Isten ezt nem csökkenti bennünk, hanem megszenteli: „non minuit, sed sacrauit”. (12). És néhány lappal utána ismét hangsúlyozza: „a megtestesült Ige nem azért jött, hogy lefokozza bennünk azt a nagyszerű felelősséget és azt a ragyogó törekvést, hogy magunk tegyük magunkat önmagunkká. Ismét kiáltjuk: „non minuit, sed sacrauit”: nem fokoz le, hanem megszentel.” (13)

A kegyelem és a természet viszonyának eme helyes fel fogása vezeti Teilhard-t, amikor bírálja azt az egyoldalú nézetet, amely szerint az emberi tevékenység kizárólag csak a benne dolgozó jószándék által értékes. (14)

Természetesen, a szerző egyoldalúan kiélez egy gondolatot, pontosabban: inkább egy gyakorlati magatartást kifogásol, amely az előbbi tételt nem kifejezetten, de vitálisan állítja (hogy t. i. az emberi tett kizárólag csak a benne dolgozó jószándék által értékes). - Teilhard nem akarja elvetni a jószándékkal kapcsolatos tanítást, mint azt egyesek kiolvasni vélték könyvének ebből a részéből. (15) - A jezsuita Teilhard lelkiiségének egyik alapvető vonása éppen az Isten akaratának keresése és a szándék egyenessége, amelyet „Az Isteni Milió”-ben is, de egyéb írásaiban is folyton hangóztat. De elveti azt a helytelen

„keresztény” magatartást, amely közömbös a létrehozott mű iránt, a jószándék eredményével szemben; s a kereszténység paródiájának látja a „világ megvetésének” azt az értelmezését, amelynek következtében a keresztény nem vesz részt a közös emberi erőfeszítésben, vagy „csak a kisujjával” segíti a fejlődést.

A jószándék elengedhetetlenül fontos emberi erőfeszítéseink megszenteléséhez: „minden tettünket nagyszerűen átlelkesíti. De a tettek testének nem adja meg a föltámadás reményét. Márpedig éppen erre a reményre van szükségünk, hogy ujjongásunk teljes legyen.” (16)

Hogy már most egyesüljünk Isten akaratával, ahhoz egyaránt szükséges a hűség a műhöz és a hűség a szándék síkján. (17) – Ha hittel és tiszta szándékkal végezzük emberi feladatunkat, munkánk örök értékű, mert „minden erőfeszítés közreműködik abban, hogy a Világ elérje teljességét „Jézus Krisztusban”. (18)

Igy kapcsolódik cselekvésünk megszentelésének kérdése a Misztikus Testről szóló szentpáli tanításhoz. Krisztus Testének növekedéséhez, a „teljes Krisztus” megvalósításához kezünk és szívünk legkisebb munkájával is hozzájárulhatunk. „Alkotásaink mindegyikével azon fáradozunk – atomnyi mértékben, de valóságosan, – hogy megvalósuljon a Pléróma, vagyis hogy valami kevéskével hozzájáruljunk Krisztus beteljesedéséhez. Minden egyes alkotásunk többé-kevésbé távolról vagy közvetlenül visszahat a lelki Világra, s ezáltal hozzájárul ahhoz, hogy beteljesítse Krisztust az Ő misztikus egészében.” (19)

Nemcsak a kifejezetten vallásos cselekedetetről van itt szó, hanem minden emberi közreműködésről, minden hittel végzett munkáról; nemcsak a konszekráló pap tevékenységéről, hanem a tésztát gyúró kéz munkájáról is. Minden természetes közreműködés (tehát bizonyos

mértékig még a hitetlenek munkája is) előkészíti a nagy ostyát az átváltoztatáshoz. Előkészületről van szó! Mert az átváltoztatást maga Krisztus végzi, a Tűz (a Kegyelem) felülről száll le az áldozatra. Teilhard különbséget tesz a természet és a természetfeletti között. Munkánk önmagában, „úgy, ahogy van” csak a Misztikus Test természetes előfeltételeit teremti meg. A szükséges előfeltétel még nem elégséges ok!

Már 1919-ben, Blondel megjegyzéseire válaszolva, világosan leszögezi Teilhard: „A különböző természetes szervezetnek én nem tulajdonítok semmiféle végleges és abszolút értéket. Nem a sajátos formájukat szeretem, hanem a funkciójukat, – ami pedig abból áll, hogy titokzatosan szervezik előbb az isteniyé-tehetőt, aztán pedig az istenit, – az erőfeszítéseinkre áradó Krisztus kegyelme által.” (20)

b) Az adottságok és a Rossz problémája (21)

Teilhard optimizmusa sokaknak feltűnt és nem egy keresztény olvasót nyugtalanít az ő derűlátása. Úgy tűnik egyeseknek, hogy ez a „naturalista” nem hagy elég helyet világgképében a bűnnek, az erkolcsi rossznak; nem számol eléggé az emberi szabadsággal, amely tragikus bukáshoz vezetheti, sőt örök kárhozattá döntheti az embert. - Mielőtt ítéletet mondanánk, vizsgáljuk meg gondosan Teilhard tanítását.

Itt segítségünkre lesz egy fontos tanulmány, amely tíz évvel Az Isteni Milió után készült: „Egy perszonalista világgkép vázlatja” címmel. (22)

Mindenekelőtt jegyezzük meg, hogy Teilhard tiszteletben tartja az emberi szabadságot. Jóllehet „fenomenológiai” írásaiban kihangsúlyozza az ember és a kozmosz kapcsolatát, megmutatja az emberi szellem megjelenésének anyagi feltételeit, mégsem teszi magáévá a mate-

rializmus felfogását. A determinizmussal szemben kiemeli az emberi szabadság önelhatározó, önmeghatározó szerepét. Hangoztatja, hogy az öntudatos szellem megjelenésével az Evolúció Auto-Evolúció lett, és most már az ember kezébe van letéve a Fejlődés jövője. „Kétségtelen, – írja – hogy a gondolkodó központok megjelenése veszeljes periódust képvisel az Őket létrehozó Élet számára. Az értelmiség szédülete vagy a szabadság mámore szük-ségképpen az önzés, vagyis az autonómia kísértése elé állítja a személyes „molekulákat”...” (23)

Hogy ezt a kísértést kiállják, az embereknek meg kell győződniük arról, hogy a személyesség nem jelent individualizmust, önző becsukódást, hanem ellenkezőleg: a személy kibomlásának elengedhetetlen feltétele a kitérülés „a másik ember” felé, mások felé. Az Ember társas Lény, ezt a régi igazságot a mai perszonalista filozófia így fordítja le: az ember intersubjectivité, communion, Mitsein. A személy csak más személyekkel való közösségben létezhet mint személy. Ez a közösség, ez az egység nem jelenti legsajátosabb valóknak, én-közpon-tunknak feláldozását; „l'union différencie”: az egység differenciál – és nem egybeolvaszt a személyes síkon. (24)

Mármost Teilhard megállapítja, hogy a világban egy nagy szellemi egységesülés van folyamatban. A fejlődés egységesülés, és ennek a megvalósulása most már – vagyis az ember megjelenésétől kezdve – attól függ, hogy az emberi személyek alávetik-e magukat vagy sem az egységesülés nagy törvényének. A „nooszféra” síkján a fejlődés nem folytatódik automatikusan, hanem a szabad egyedek döntésétől függ. Feltétele pedig: az önzésnek és az individualizmusnak feláldozása.

A társadalmiasulás és az egységesülés nem jelentheti az emberi személy megölését. A kollektivizmus éppoly veszeljes, mint az individualizmus – hangsúlyozza Teilhard.

Az önzés és az elszigetelődés ösztönösen hat az emberre. És a politikai kényszer képtelen a „személyes egységet” megvalósítani. Az ilymódon kierőszakolt „egység” csak a személyes „sejtek” megölésével valósul meg. (25)

Ezek után Teilhard megmutatja, hogy az emberiség végső egysége, személyes közössége csak egy Végtelen Személyben lehetséges, aki maga a Szeretet. Ez a transzcendens Központ vonzza és gyűjti magába az emberi központokat, akiknek közös Központja lesz. E végtelen Személyben nem vesznek el az emberi személyek, mint a csepp a tengerben (– L' Union différencie! –), hanem lényük végső kiteljesedését találják meg. Ez az Isteni Központ (Milieu Divin) elengedhetetlen feltétele az emberi erőfeszítés lendületben-tartásának, mert csak az örök élet ígérete tartja fenn a szellem életlendületét. (26)

Ebben a távlatban szemléljük most a Rossz problémáját, amelyet Teilhard a személyesedés kínjának nevez („la Peine de la Personalisation”). Háromfajta „kín” kapcsolódik a Fejlődéshez, amely a személyek egysége felé tart:

1) A sokaság kína (peine de Pluralité): minthogy az egységesülés folyamatban van, szükségszerűen létezik a sokszínűségnek egy bizonyos foka. A fizikai világ „ütközéseitől” kezdve egészen a társadalmi élet ezerfajta „súrlódásáig” a kívülről jövő kínoknak végtelen skálája lehetséges, amely az organikus élet síkján a testi fájdalomban, a szellemi és erkölcsi élet síkján a lelki szenvedésben fejeződik ki. A szenvedélyek, ízlések, előítéletek ütközéseitől kezdve a szerelmi vetélkedésen keresztül egészen a nemzeteket szembeállító háborúig: mennyi zúzdás, bukás, megszakított kapcsolat jelzi, hogy csak útban vagyunk az egység felé!

2) A differencialódás kínja (peine de Différenciation) magának az egység születésének velejárója. Az egység differenciál. Az egységesülés feltétele a lemondás (önmagunk érdekeiről, ízléséről, stb.), a kitárulás a másik mint más felé (mások érdekeinek, sajátosságainak, stb. tiszteletben tartása). Egyszóval: az egység létrejötte munkát, erőfeszítést követel: „meg kell dolgozni érte”. A lejtőn való felfelé haladás fáradtságos: a fejlődés kínos.

3) Az átváltozás kínja (peine de Métamorphose). Ha az egységesüléssel járó differenciálódás kínját sokszor észre sem vesszük, ennek oka az, hogy figyelmünk csak a fejlődésre összpontosul. De van még ezeknél sokkal keserűbb és mélyebb kín: az a szorongás, amelyet akkor érez az ember, amikor legszemélyesebb énjét veszélyezteti a bukás: a halál. Az igazi Rossz a személyes rossz: a halál, amely mindenfajta kisebbedés összefoglalása. Az igazi fájdalom, a kínos szorongás akkor lépett a világba, amikor az öntudat képes volt elfogadni a saját (látszólagos vagy igazi) kisebbedését. - Az előrehaladás feltétele az elszakadás; s az „átváltozás” szükségképpen „halált” jelent, szakadást, a réginek elvesztését, egy „kritikus ponton” való átmenetet. (27)

E bevezetés után térjünk vissza Az Isteni Milióhöz. Most már könnyebben megértjük a II. részt, ahol Teilhard az „adottságok átistenítéséről” tárgyal. - Mindaz, ami szükségszerűség, ami akaratunktól függetlenül történik bennünk és körülöttünk, vagyis: amit nem mi cselekszünk szabadon itt és most, hanem a múlt öröksége, vagy kívülről ér bennünket, egyszóval: amit elszenvetünk, az a „passzivitások” fogalmába tartozik. (28)

Teilhard kétféle „passzivitást” különböztet meg: a növekedési passzivitások azok „a baráti és kedvező erők, amelyek fönntartják, támogatják erőfeszítéseinket és irányítanak a siker felé”; a csökkenési passzivitások

pedig „az ellenséges erők, amelyek nehezen rezdülnek együtt törekvéseinkkel, elnehezítenek vagy eltérítenek a többlet - felé tartó útunktól, lecsökkentik valódi vagy látszólagos kibontakozási képességeinket.” (29) – Teilhard elemzi e két csoportot és megmutatja a hívő ember helyes magatartását velük szemben: miként szentelhetjük meg e passzivitásokat.

„A növekedést hozó adottságok és Isten két keze” c. csodaszép részlet nem más (30), mint a ma istartó teremtésről (= a Gondviselésről) szóló elmélkedés; de e sorok között áttetszik Szent Ignác elmélkedése: a fundamentumról és a szeretetről szóló kontemplációja: (Isten jótéteményeinek szemlélése; „nézni, hogyan lakik Isten a teremtményekben, az elemekben a lét adományaival, a növényekben a növekedés által, az állatokban az érzéklés által, az emberekben az értelem adománya révén, és következésképp: bennem a lét adománya által, az élet, az érzéklés és az értelem által”; „szemlélni, hogyan dolgozik és cselekszik értem Isten minden teremtett dologban a földön”; „nézni, hogyan ereszkedik alá minden jó és adomány fölülről... mint ahogy a naptól a sugarak, a forrásból a víz, stb.”)

A világban minden adottság: adomány a hívő ember számára: az adományokon keresztül felfedezi a Teremtő két kezét, a „közömbös” és „süket” világegyetem megtelik valami csendes Jelenléttel. A hit szeme észreveszi azt az „Egyetemes Mosolyt,” amely előmlik az egész teremtésen. (31)

Az igazi problémát a "csökkenést okozó adottságok" jelentik az ember számára. - Teilhard siet megjegyezni, (32), hogy itt azért nem beszél kifejezetten a Bűnről, mint az egységet megbontó jelenlegi állapotról (a halálos bűnben lévő ember állapotáról), mert könyvének tárgya, „miként segítheti a hívőt minden dolog az Is-

tennel való egyesüléshez". Az Istennel való „pozitív” szakítás állapota itt nem foglalkoztatja, minthogy a „megvilágosodás útján” előrehaladó lélek magatartását írja le. Viszont idesorolja a múltban elkövetett, már megbánt bűnököt, vagy mások bűneit annyiban, amennyiben ezek is fájdalmat okoznak, gyengítik vagy lefokozzák az egységet.

A „csökkenési passzivitások” formáinak felsorolása lényegében megegyezik az imént elemzett tanulmányéval, bár itt a csoportosítás szempontja különböző. Teilhard Az Isteni Milióben is kiemeli a Halált, mint a csökkenést okozó adottságok összefoglalóját. „A halál minden hanyatlásunk foglalata és betetőzése; a halál = a rossz, egyszerűen fizikai rossz, amennyiben szerves következménye az anyagi többféleségnek, amelybe merítve élünk, – de erkölcsi rossz is, mert ezt a rendjét veszített sokféleséget, minden surlódásunk, ütődésünk és romlásunk forrását a társadalomban vagy önmagunkban is – a szabadságnak rossz használata fakasztja föl.” (33)

Teilhard számára tehát a halál nem csupán egy biológiai jelenség, hanem a lázadó szabadsággal (a bűnnel) is kapcsolatban van. A bűn nélkül a halál nem lenne olyan borzalmas szakadás. (Az eredeti bűn nélkül az ember biológiai vége beteljesedés lett volna és nem „halál” a mai értelemben véve.) A halál a bűn kifejezése, következménye. A kereszt értelméről elmélkedve, Teilhard kijelöli az eredeti bűn helyét a keresztény tanításban. Ez a dogma megvilágítja a világot elárasztó bűn és szenvedés érthetetlen túlkapásait. (34). Részletesen nem foglalkozik az eredeti bűn teológiájával (amint a Megváltás teológiájával sem), de minden lekicsinylő szándék nélkül megmutatja a bűn (és a Megváltás) szerepét az üdvtörténetben.

Hogy mennyire komolyan veszi Teilhard a bűnt, az egység ellen lázadó, a Szeretetet visszautasító szabadság kockázatát és bukását, azt világosan mutatja a Pokoltól szóló

elmélkedése Az Isteni Milió végén: „A külső sötétségek és az elveszett lelkek” c.részletben: „Isten Országának Története: határozottan valami egyesülés története. A teljes Isteni Milió azzal alakul ki, hogy a Jézus Krisztusnak kiválasztott minden lélek egy testbe forrad. Ámde aki kiválasztottról beszél, ezzel már kiemelés, kiostálást is mond. . . a szeretetben egyesítő lángok ellenpólusaként ott van az elszigeteltségben megfojtó tűz. Az a teljes folyamat, amelyben fokozatosan megszületik az Új Föld: szétválasztással egybekötött öszszegyűjtés”. (35)

Teilhard – a katolikus tanítás alapján – elfogadja, hiszi a pokol létezését, „mint a világegyetem egyik alkotó elemét”. A pokol „súlyosságot, élt és mélységet ad az Isteni Miliónek”.

+

Ezek után fölmerül a kérdés: mi a helyes keresztény magatartás a csökkenési passzívitásokkal szemben? Hogyan küzdjön a hívő ember a Rossz ellen és hogyan alakítsa át látszólagos bukását, a halált?

A Rossz elleni küzdelem keresztény kötelesség. Természetesen: lázadás és keserűség nélkül. Az a rossz, amely akaratumkon kívül ér bennünket vagy szeretteinket, Istentől jön, Isten megengedi a mi javunkra. De a „lustaságból származó bukást, az indokolatlan vigyázatlanságból eredő betegséget stb. senki sem foghatja fel úgy, mintha közvetlenül az Isten Akarata hozná létre”. (36) Úgy kell küzdenünk a rossz ellen, hogy mindég előre beletörődünk az esetleges sikertelenségbe. S ha már mindent megtettünk, ami tőlünk telik, biztosak lehetünk, hogy Isten engedi ránk a rosszat. Higgyük azt, hogy „az Istent szeretőknak minden javukra szolgál” (37); minden, még a bűnök is – etiam peccata – fűzi hozzá Szent Ágoston. A múlt (már megbánt) bűnei is, a mások bűneiből származó

fájdalmak is. Szent Lidvína csodálatos lelkierőssége a szenvedésben, Ágoston bűnbánata bátran ezt kiáltatja velünk: *Felix dolor, felix culpa!* A hittel elviselt fájdalom, a megsiratott bűn áldás lehet. *O felix culpa!* – boldog bűn – éneklí ujjongva az Egyház húsvét éjjelén: szerencsét hozó bűn; mily nagy Megváltót érdemelt ki Ádám-nak „bizonyára szükségszerű” bűne! (certe *necessarium*)... Ez a megváltás titka: ahol kiárad a bűn, túlárad a Kegyelem. Mert az Isten lényege: az irgalmas Szeretet; és e szeretet kinyilatkoztatása, kiáradása Jézus halálig menő szeretetében: a kereszténység központi titka.

Jézus megváltó keresztalála vet fényt a mi halálunk titkára is.

1919 április 20-án (nagypénteken) ezt írja Teilhard unokanővérének:

„... Meglepett, hogy milyen hangsúllyal ismételteti az Egyház – szünet nélkül e szavakat: „*Christus factus est obediens usque ad mortem crucis*”, Krisztus engedelmes lett egészen a keresztalálig. Nyilvánvalóan ez a kereszt pontos és mély értelme: az engedelmeség, az alávetettség az élet törvényének. Dolgozni türelmesen egészen a halálig, – és elfogadni mindent szeretettel, beleértve a halált is: íme, ez a kereszténység lényege. – Hidd el nekem, legjobb ha kútbaejtesz minden haszontalan sajnálkozást a múlt miatt és minden bizonytalan szorongást a jövővel szemben. Csak arra legyen gondod, hogy Istennek engedelmeskedj napról-napra, teljesítve hűségesen a jelenben megnyilatkozó akaratát”. (38)

E levélrészlet összefoglalja Teilhard lelkiségének lényegét. Ez a szellem élteti, ez nyilatkozik meg a *Milieu Divin*ben is, a csodaszép elmélkedésben, ahol a halál titkát érinti: „Egyesülni: ez minden esetben annyit jelent, hogy az ember kilép valamiből és részben meghal abban, amit szeret... Hogy valamiképp végleg belénk hatolhasson, Istennek belénk kell vájnia, ki kell minket üresítenie, he-

lyet kell készítenie bennünk maga számára... A Halál feladata az, hogy ehhez megnyissa a szükséges útat, lényünk legmélyére vágva le... S ekként a Halál szétbontó és szétolvasztó hatalmát az Élet működéseinek legcsodásabbja veszi át. Az, ami a természete szerint üres volt, hiány, visszatérés a sokféleségbe, – minden emberi létezés számára az Istennel való telítődéssé és Vele-egybe-forradássá válhat." (39)

A halál az élet törvénye. S ha valaki hittel aláveti magát e törvénynek, a látszólagos bukás beteljesüléssé lesz; a hívő ember egyesül az élő Istennel – a csökkenés, a látszólagos megsemmisülés révén is. Teilhard hangsúlyozza, hogy ez Megváltónk diadala: az átkos pusztulást éltető áldássá alakította át. A hívő ember sem menekül meg a szorongástól: a halál borzalom marad így is a természetes ember számára. Teilhard maga is ismerte ezt a szorongást (– ezt nem minden kritikusa tudja: azok, akik „naiv optimizmussal” vádolják, teljesen félreismerik!). Hallgassuk csak, mint vall egyik levelében unokanővérének, a frontról írva (1918 augusztus 28-án): „Lényegében ez alkalommal nem forogtam komolyabb veszélyben és nem tettem semmi jelentőset. Talán éppen ezért éreztem erősebben a „halál árnyékát” és azt a félelmetes ajándékot, amelyet a létezéssel kaptunk: elkerülhetetlen közeledés ez – egy elkerülhetetlen, érezhető vég felé, – az a helyzet ez, amelyből csak a testi bomlás által jutunk ki... Úgy tűnik nekem, hogy soha ennyire valósnak nem éreztem ezt. Akkor megértettem, egy kissé jobban, mint eddig, Urunk nagycsütörtöki szorongását. – És világosabban láttam az orvoslás módját is, amely mindig változatlan: hittel és szeretettel ráhagyatkozni az isteni jövőre (történésre), amely „a legreálisabb”, „a legélőbb”, – amelyben az a legfélelmetesebb, hogy a legátalakítóbb (tehát a legteremtőbb és a legértékesebb is). De milyen nehéz belevetni magunkat a jövőbe: érzékenységünk ellenállhatatlanul a szédítő

írt és a mozgó írt látja benne: az a szükséges, hogy a hit szilárdítsa meg ezt, ugy-e? – Imádkozzunk egymásért...” (40)

Teilhard tehát a hit szemével nézi a rosszat, a szenvedést és a halált. Nem a „megváltó evolúcióra” hagyatkozik (ahogy ezt egy ellene írt pamflet címe hinni engedné), hanem a kereszten meghalt és a föltámadott Üdvözítő győzelmében hisz. Optimizmusa a hit győzelme, ahogy P. de Lubac találóan írta. (41)

3. Az „Egyetemes Krisztus” eszméje

Mondottuk már, hogy Teilhard de Chardin víziójának középpontjában a Megtestesülés titka áll és annak folytatása, – „kiterjedése”, – a Misztikus Test növekedése: a „krisztogenezis”.

Már 1916-ban, első tanulmányában („A kozmikus Élet”) világosan megfogalmazza alapvető tételét: „Et Verbum caro factum est. Ez volt a Megtestesülés. Istennek ez az első alapvető érintkezése fajtánkkal, az isteninek természetünkbe hatolása révén, egy új életet fakasztott, amely természetes képességeinknek váratlan megnövekedését és „engedelmeskedési képességünk” (potentia obedientialis) továbbfejlesztését jelenti: a Kegyelem... A Megtestesülés a Világegyetem minden energiájának és képességének megújulása, restaurálása; Krisztus által létezik az egész teremtés, a lelki és az anyagi világ egyaránt, Ő mindennek Központja és Célpontja; általa teremtett minden, általa szentelődik meg és kél új életre minden. Ime Szent János és Szent Pál (a szent írók között a „legkozmoszibb”) állandó és rendszeres tanítása, amely a Liturgia legszentebb mondataiban is megtalálható”... (42)

A természetfeletti: ingyenes Adomány. Az Isten Fia a mennyből száll alá; de mivel „asszonytól született”, (43) Jézus a Föld gyümölcse is. Azzal, hogy megszületett, hogy beállt a nemzedékek sorába, felvette az egész emberi fejlődést, sőt közvetve az egész kozmikus fejlődést is: „... A világ energiái és szubsztanciái összesűrűsödtek és megtisztultak Jessze törzsében; kifinomult és összegyűjtött kincsükből alakult az Anyag szikrázó Ékszere, a Kozmosz Gyöngye és Kapcsa a megtestesült személyes Végtelességgel: a boldogságos Szűz Mária, mindennek Királynője és Anyja... És mióta Jézus megszületett és növekedett, meghalt és feltámadott, minden továbbra is fejlődik, mert Krisztus még nem nyerte el végleges alak-

ját. Még nem vonta magára Ruhájának utolsó szegélyét, amelyet híveinek teste és szeretete sző köréje. A misztikus Krisztus nem érte el még teljes növekedését". (44)

Amikor Teilhard Krisztus növekedéséről, vagy „Krisztogenezisről” beszél, akkor a titokzatos Test növekedésére gondol és Szent Pál tanítására hivatkozik kifejezetten. Szívesen hivatkozik az Efezusiakhoz és a Kolosszeiekhez írt levelek „kozmosz” szemléletére, ahol Szent Pál világosan állítja, hogy az Atya mindent (ta panta) a feltámadott Kyrios-Úr lába alá vetett és mindent – tehát az anyagi világot is – össze akar foglalni Krisztusban mint Főben.

Az Isten örök üdvözítő terve az, hogy „az idők teljességével Krisztusban mint Főben foglaljon össze mindent, ami a mennyben és a földön van”.(45). Teilhard de Chardin megmutatja, kifejti ennek a „rekapitulációnak” természetes feltételeit (a szükséges feltétel nem elégséges ok!), amikor az ember felé összpontosuló, majd pedig a nagy emberi egység felé tartó fejlődést a „Krisztogenezishez” kapcsolja. P. de Lubac nagyon jól értelmezi Teilhard elgondolását (hivatkozva a Blondelnek szánt emlékiratra): „A nagy Noogenezis – kettős valóságával: kozmosz és szükségszerű oldalával egyrészt, szabad és erkölcsi oldalával másrészt, – amelyben beteljesül a teremtés és az ezt folytató emberi történelem, csak előkészítése lehet annak a célnak, amiért Isten teremtett minket és amiért kinyilatkoztatta Fiát nekünk. Ez az előkészítés elengedhetetlenül szükséges: „hogy a gyümölcs felhasadjon és megnyíljon, meg kell érnie”; a világ természetes elemei, „amelyeket a természetfölötti annyira átgyúr, hogy azok többek és mások lesznek”, szükségesek, hogy az üdvözülés művének tápot adjanak és megfelelő alapanyagot; Krisztus természetfeletti teljessége a Világ természetes

teljességére támaszkodik"... Más szóval: az „idők teljességéről” szóló szentpáli tanítás érvényes Krisztus második eljövételére éppenúgy, mint az elsőre, – anélkül hogy az üdvösség művének ingyenessége és természetfeletti jellege csorbát szenvedne akár az egyik, akár a másik esetben”.(46)

Teilhard lényegében nem tesz mást, mint új „dimenzióba teszi át”, új távlatba állítja a hagyományos elvet. "Gratia perficit naturam": „a kegyelem tökéletesíti a természet”. Lényegében szenttamási (tomista) vonalon marad, ahogy ezt P. Rabut O.P. megjegyzi. A megszentelődés folytatja és befejezi a teremtést, – mondja Szent Tamás; a megszentelődés folytatja és befejezi a világ genezisést – állítja Teilhard, aki a teremtés eszméjét evolucionista világképünk távlatába helyezte át.

+

Az Evangélium Krisztusa képes-e még hatalma alá venni a megnövekedett és fejlődésben lévő világegyetemet? Ez volt Teilhard kérdése (– emlékezzünk Az Isteni Milió bevezetésére). Ez a kérdés Teilhard problématikájának gyújtópontjában áll. Tudjuk, hogy válasza igenlő. Ennek a válasznak kidolgozása tulajdonképpen az Egyetemes Krisztus eszméje, amely a kozmogenezis és a krisztogenezis pólusai között gyűl ki.

Vizsgáljuk meg most ezt a fogalmat közelebbről.

Egyik kiadatlan tanulmányában Teilhard így határozza meg e fogalmat: „Az Egyetemes Krisztus az én értelmezésem szerint Krisztus és a világegyetem szintézise. Egyáltalán nem valami új istenség, hanem a kereszténység központi titkának, a Megtestesülésnek szükségszerű kifejtése. Mindaddig, amíg jogi fogalmakkal írjuk le és magyarázzuk, a Megtestesülés olyan egyszerű jelenségnek látszik, amely bármely világgal összeegyeztethető. Hogy a világegyetem kicsi vagy nagy, sztatikus vagy fejlődő, mit

sem számít: Isten egyformán Fiának adja ezt a világot, hiszen végül is csupán egyszerű kijelentésről (déclaration) van szó. Ha azonban organikusan szemléljük a helyzetet – márpedig ez a szemlélet az egyedül helyes út a Valóság megértéséhez, – akkor egészen másképp kell gondolkoznunk. . . " (47)

Ha a világ genezis és ha az Ige valóban testet öltött, vagyis beleállt a világfolyamatba, – tehát ha a Traszcendens részben immanens lett, – akkor nem lehet téves az a szemlélet, amely Krisztust teszi meg az egyetlen konvergencia gyújtópontjának (vagy Omega pontjának); sőt ez az Igazság! – Ha Krisztus mindenenket egybefoglal és csak akkor nyeri el teljességét misztikus Testében, amikor mindenek Óalája lesznek vetve, akkor az evolúció Omega pontja és a Pléróma összekapcsolható, sőt egybeesnek Krisztusban: „Benne lakozik az Isteniség egész teljessége testileg” (somatics, corporaliter), ahogy Szent Pál vallja. (48)

A természetfeletti: ingyenes adomány és Isten szabad szeretetének műve, ismételjük. De ha egyszer Isten elhatározta, hogy így váltja meg a világot, vagyis ha a Megtestesülést akarja, akkor alá kell vetnie magát bizonyos szükségszerűségnek, amely ezzel a világgal együtt jár. Természetesen: ez mindig feltételes szükségszerűség: *necessitas ex suppositione*. Ha az Atyának az az akarata, hogy Krisztus szilárdítson meg mindenenket és hogy Benne lakozzék minden teljesség, ezt a funkcióját Krisztus az egyetemes Fejlődés egybefogásával és átjelkesítésével gyakorolhatja. Más szóval – teszi hozzá Teilhard egy fontos jegyzetben: „Krisztusnak a beteljesedéséhez szüksége van a világfejlődés csúcspontjára, amint szüksége volt fogantatáshoz egy asszonyra”.

Teilhard hangsúlyozza, hogy nem új Krisztust hirdet.

Hogy elejét vegye a modernizmus vádjának, világosan le-
szögezi Az Isteni Milióben: „Szent Pál misztikus
Krisztusa, az egyetemes Krisztus, számunkra csak akkor
kap értelmet és értéket, ha úgy jelenik meg, mint a Má-
riától született és a Kereszten meghalt Krisztus kitárulása.
A misztikus Krisztus lényegében a történeti Krisztustól
kapja azt az alapvető tulajdonságát, hogy szintén kétség-
bevonhatatlan és valóságos.” (49)

Az Egyetemes Krisztus (Christ Universel) tehát a Máriá-
tól született és a kereszten meghalt Krisztus expanziója.
Krisztusnak meg kell halnia és fel kell támadnia, hogy
egyetemessé legyen; hogy emberségében is a világ
ura legyen.

Bizonyos értelemben minden ember a világ összfogla-
lata („summa et compendium mundi” – mondja Szent
Tamás); minden szellem valamiképpen koextenzív (kiter-
jed, egyetemes) a térben és időben, átfogva virtuálisan
minden létezőt. (Anima quodammodo omnia – ismétlik a
skolasztikusok, Arisztotelesz nyomán). De az Egyetemes
Krisztus esetében többről, másról van szó: Krisztus a fel-
támadás erejében lesz a világ ura, ahogy ezt a pro-
testáns Crespy aláhúzza, Teilhard egyik kiadatlan esszéjét
idézve. (50)

A halál és a feltámadás által „egyetemessé” vált Krisz-
tus (emberségében is elnyerve azt, amit mint Isten birto-
kolt), „Akinek öröksége az, hogy „omnia sibi sub-
jicere”: mindent a maga hatalma alá vonjon. (51)

Teilhard tehát a keresztény hit hagyományos tételeire
hivatkozik. De megmutatja, hogy Krisztus növekedése
misztikus Testében és második eljövetele a kozmikus fej-
lődést betetőző noogenezisre támaszkodik mint természe-
tes feltételre.

Az Egyetemes Krisztus eszméjét még jobban megvilá-
gítja és elmélyíti Teilhard-nak az Eucharisziáról (és an-

nak „kiterjedéseiről”) vallott felfogása (52). – P. de Lubac megjegyzi, hogy az Oltáriszentség kultusza Teilhard belső életének napját jelenti: „P. Teilhard de Chardin egyazon Krisztusának különböző vonásait az Eucharisztia titka fogja össze élő szintézisbe. Az Oltáriszentség kultusza lelki életének egyik alapvonása. Ebből táplálkozott vallásos eszmevilága... Az Eucharishtiában, ebben a központi titokban, az Ige Megtestesülésének folytatását és a világ átalakulásának ígérését szemléli... „Az Ostya hasonló egy lángoló tűzhelyhez, ahonnan tűz tör elő”; a papi ténykedés kiterjed egészen a misztikus Test növekedésére és a kozmosz megszentelésére”. (53)

Nem áll most módunkban, hogy A Pap (1918) és A Mise a Világ felett (1923) c. szép elmélkedéseit idézzük. Az Isteni Milióban található néhány oldal az Eucharishtiáról ezekre az elmélkedésekre megy vissza. – Teilhard hite mély; meglátja – túl az Átváltoztatáson – az Eucharisztia „másodlagos hatásait” is, kihatásait a kozmoszra, az anyagi világra is. „Egy másodlagos, általánosított, de igazi értelemben, a világ egésze képezi a szentségi Színeket, és a Teremtés tartama az az idő, amely szükséges ennek a Teremtésnek „átváltoztatására”. In Christo vivimus, movemur et sumus”: Krisztusban élünk, mozgunk és vagyunk. (54)

Az Isteni Milió, az Isten mindenütt való jelenléte főleg az Eucharisztia hatására (amely a Megtestesülés „kiterjesztése”) válik krisztusi milióvé. „Krisztus... körülöttünk minden valóságban elővillan és ragyog, mint végső meghatározás, mint központ – majdnem azt mondhatnánk: mint egyetemes Elem.” (55)

Az Eucharisztia megszenteli az anyagi világot is, amely testünkben már most titokzatosan a Feltámadott Krisztus „átlelkesítő” hatalma alatt áll és amely követi majd az ember sorsát a nagy metamorfózisban, a feltámadáskor.

Teilhard egész lényében megremeg az örömtől, amikor a Parúziáról elmélkedve Az Isteni Milió végén a fel-támadásra gondol. - A „mi Földünk újraöntésének eszte-len reménye” megdobogtatja szívét. (56)

Egyik régebbi Teilhard -tanulmányt idézve („A Föld szelleme”), P. de Lubac így ír a végső átalakulásról: „A látásmódunk átalakulása elég a világ átalakulásához... A világ vége is „talán egy bizonyos pszichikai sokkal inkább, mintsem egy kozmikus „átváltáson” (retourne-ment) keresztül valósul: hasonló lesz a halálhoz. De ez az átváltás valójában a történelmiségből, ebből a világból való szabadulás lesz és Extázi: Istenben”. Ez annak eltű-nése lesz, aminek veszendőbe kell mennie, „az Isteni Milió beteljesedése”. A rejtett valóság hirtelen megnyi-latkozik, amint lehull a kéreg”. (57)

+

Maurice Blondel 1919-ben két elkerülendő zátonyra hív-ta fel a fiatal Teilhard figyelmét: 1) A tudomány birodal-mából vett képeknek, az érzékletes hasonlatoknak nem szabad hitelt adnunk, amikor a Megtestesülés kozmikus kihatásairól beszélünk. Gondosan el kell kerülnünk min-den antropomorfizmust a kifejezéseinkben. 2) Még ennél is nagyobb veszélyt jelent az, ha a természetes rendnek önmagában teljes szilárdságot tulajdonítunk, és ha Krisztus kozmikus szerepét túlságosan fizikai értelemben vesz-szük, amint pl. egyes panteizmusokban az Istenség összeol-vad a világgal. „Egy teljesen fizikai természetfelettség non-sens, abszurdum lenne.”- Blondel éles szeme jól meglátta a Teilhard-ra leselkedő veszélyeket. Teilhard hálás volt neki, hogy tisztábban megfogalmazta azt, amit egyébként ő is érzett.

Későbbi fejlődése során Teilhard víziója kitisztult, ki-fejezései pontosabbak lettek. Az evolúció felfedezésével

túlhaladja fiatalkori (néhol panteista ízü) eszméit, világa perszonalistább lesz, szintézise kiegyensúlyozottabb. De későbbi írásaiban is találhatók félreérthető kifejezések, „költői hasonlatok”, s ezek megtéveszthetnek egyeseket; a szintetikus látás szenvedélye túlzó stilizálásra viszi néha. - De nemcsak a kifejezés, néha – úgy látszik, – az eszmei mag is kikezdhető. Főleg a természetes és a természetfölötti viszonyát illetően. Úgy látszik (mindenekelőtt látszatról van szó, hiszen Teilhard hite teljes és mély!), nem mindig jelzi elég tisztán azt a „forradalmi újságot”, amit a kinyilatkoztatás hozott a teremtéshez viszonyítva; látszólag nem határolja el élesen a kozmogenezistől a krisztogenezist, a két – lényegesen különböző – természetű folyamatot; egy bizonyos morálizáló és jogi szemléletet bírálva (helyesen teszi ezt!) néha túlságosan „fizikai”, „biológiai” valóságnak fogja fel a Misztikus Testet.

De mentségére legyen az, hogy úttörő volt, „szűz kontinenseket fedezett fel”, ahogy P. de Lubac mondotta. Az élő gondolat, a kifejezést kereső vízió szükségképpen velejárói bizonyos „túlkapások”. (Teljesen téves lenne az a kritika, amely Teilhard minden ifjúkori írását, magánleveleit vagy személyes jellegű jegyzeteit egyforma értékűnek venné – felejtve azok keletkezésének körülményeit és idejét, – mint végleges rendszer elemeit! A Szent Officium „figyelmeztetése” indokolt! „De ismerjük el ugyanakkor – írja P. de Lubac, – hogy nem egyszer alaptalanul is vádolták... Egy igazi gondolkodó sem állapodott meg teljesen”. Merészségét – ha művét a maga egészében nézzük – nyugodtan nevezhetjük a hit „vidám merészségének”... (58)

Teilhard de Chardin önéletrajzi írása, „A z Anyag Szíve” (1950) csodaszép imádsággal zárul: „a mindig nagyobb Krisztushoz”. Ebben olvassuk: „Uram, minél inkább múlnak az évek, annál világosabban látom, hogy

– bennem és körülöttem – a modern ember legfőbb és legrejtettebb gondja nem annyira a világ birtoklásának ki-harcolása, hanem sokkal inkább a világból való szabadulás útjának megtalálása. Szorongása onnan van, mert érzi, hogy – nem térbelileg, hanem ontológiailag – be van zárva a kozmikus búra alá! A kiút aggódó keresése, vagy még pontosabban: a Fejlődés gyújtópontjának keresése! Ime, ez az ára a növekvő planétáris gondolkodásnak (Réflexion planétaire), ez az a teher, amely a mai világban titkon ránehezedik sok keresztény lelkére, éppenúgy, mint a hitetlenekére. – Az Emberiségnek, amely tudatára ébredt az őt sodró fejlődésnek, egyre inkább szüksége lesz arra, hogy megtalálja – előre és önmaga előtt – a Fejlődés értelmét, a megoldást, amelyre teljesen ráteheti életét”. (59)

Teilhard de Chardin ezt a megoldást akarta megmutatni életével és írásaival. Egész műve nem más, mint tanúságtétel Krisztus mellett, Aki a Kezdet és Vég, Alfa és Omega, a Központ és a Szféra: az „Isteni Milió”.

Ezt a hitét vallotta meg még egyszer és utoljára szelle-mi végrendeletében, amelynek címe: „Le Christique”, – néhány héttel halála előtt. Ennek az írásának végén, – amely ugyanazt az „alapvető víziót” fejezi ki, mint „A z Isteni Milió”, – „prófétai” küldetésének tudatában jelenti ki: „Elég, ha az Igazság egyetlen egyszer megjelenik, egyetlen szellemben, – elég ahhoz, hogy semmi se tudja többé elfojtani: előbb-utóbb mindent lángbaborít”.

IRODALOM

Az alábbiakban közöljük Pierre Teilhard de Chardin műveinek jegyzékét és a tanulmányunkban felhasznált irodalmat.

P. Teilhard de Chardin művei

- „Oeuvre de Pierre de Chardin” sorozat, Seuil kiadás:
Le Phénomène humain, 1955: Az emberi fenomén.
L'Apparition de l'homme, 1956: Az ember megjelenése.
La Vision du passé, 1957: A múlt látomása.
Le Milieu divin, 1957: Az Isteni Milió.
L'Avenir de l'homme, 1959: Az ember jövője.
L'Energie humaine, 1962: Az emberi energia.
L'Activation de l'Energie, 1989: Az energia aktiválása.
Egyéb művek különféle kiadóknál:
Genèse d'une pensée. Lettres (1914-1919), 1961, Grasset.
Lettres de voyage (1923-1939), 1956, Grasset.
Nouvelles lettres de voyage (1939-1955), 1957, Grasset.
Hymne de l'Univers, 1961, Seuil.

Felhasznált irodalom

- Archives 1961: Archives de Philosophie, 1961 janv.-févr:
Maurice Blondel et Teilhard de Chardin. - Blondel és Teilhard emlékiratváltása 1919-ben, közli P. de Lubac.
Crespy: Georges Crespy, La Pensée théologique de Teilhard de Chardin, 1961 (Ed. Universitaires). - Idézetek kiadatlan Teilhard-szövegekből.
Cuénot: Claude Cuénot, Pierre Teilhard de Chardin, les grandes étapes de son évolution, 1958, Plon. - Bibliográfiával.
Cuénot bibl.: Claude Cuénot, Teilhard de Chardin, 1962 Seuil. - Rövid bibliográfia.
Lubac: Henri de Lubac, La Pensée religieuse du Père Teilhard de Ch. 1962, Aubier. - Alapvető mű, sok kiadatlan szöveggel.
Recherches 40: „Recherches et Débats” du Centre Catholique des Intellectuels Français, Cahier No. 40, Octobre 1962. Számos fontos tanulmány és teljes Teilhard-bibliográfia.

Szabó: Szabó Ferenc, Világnézetek harca, 1963. Louvain.
Tresmontant: Claude Tresmontant, introduction à la pensée
de T. Chardin, 1956. Seuil. - Idézetek kiadatlan T. szövegek-
ből.

JEGYZETEK

Hivatkozásainkban Teilhard műveinél a mű rövidített címével (a jegyzékben - 52. lap - ritkítva) utalunk, utána következik a lapszám. Kivétel a „Le Milieu Divin”, erre az MD rövidítéssel utalunk.

A Teilhardról szóló irodalomból való idézésnél a felhasznált irodalom jegyzékében - 52. lap - alfabetikus sorrendben feltüntetett, ritkített címszót alkalmazzuk, utána a lapszám.

Jegyzetek az első részhez

1 Lubac, 295.	2 Cuénot bibl., 6-7.
3 Avenir, 396 és 404. - Teilhard de Chardin előszeretettel használ kezdőbetűket, hogy kiemelje bizonyos kulcsfogalmak jelentőségét. Ezt a szokását, bár modorosságnak tűnik, tiszteletben tartjuk, amikor őt idézzük, vagy az ő gondolatait értelmezzük.	
4 Tresmontant, 26.	5 Id. Tresmontant, 64.
6 Kol. 2, 9	7 Genèse
8 Id. Lubac, 348. sk.	9 Lubac, 352.
9/a Archives, 1961.	10 Archives, 1961. 129. sk.
10/a Hymne	10/b Lásd: A pap c. írását, 1918
11 Hymne, 17 és 19.	12 Id. Cuénot, 80. sk.
13 Cuénot, 82.	14 Lettres
15 Cuénot, 95	16 u. o.
17 Cuénot, 96	18 Vision, 227 és 229.
19 Lettres, 186	20 Energie, 70.
21 Cuénot, 260	22 Nouvelles lettres, 71. sk.
23 Szabó, 129. sk.	24 Phénomène, 244. sk.
25 Phénomène, 290.	26 MD, 149.
26/a Apparition, 293.	27 Cuénot, 60. sk.

Jegyzetek a második részhez

A „Le Milieu Divin” idézésénél (MD rövidítéssel) a francia eredeti műre utalunk, mert a magyar fordítás nyomtatott szövege még nem állhatott rendelkezésünkre. E mű tanulmányunkkal egyidejűleg jelenik meg P. Rezek Román OSB fordításában: Pierre Teilhard de Chardin, Benne élünk (Az Isteni Milió), 1965, Ahogy Lehet, Párizs-Bécs.

1 MD, 136.	
2 Pascal, Pensées, 1962. Seuil (Livre de Vie 24-25), 115-121.	
3 Genève, 315	4 MD, 18.
5 MD, 17.	6 MD, 17 és 24.
7 MD, 181.	8 MD, 45.
9 MD, 49-50. c/	10 MD, 29.
11 MD, 31.	11/a Jn. 15, 5
12 MD, 53.	13 MD, 53.
14 MD, 36-41.	
15 Lásd P. de Lubac vitáját Mgr. Journet-vel, Lubac, 364. sk.	
16 MD, 39.	17 MD, 174.
18 MD, 41.	19 MD, 50. sk.
20 MD, 101.	
21 A „Les Passivités” szót fordítottuk „adottságok” szóval. E kifejezés pontos értelme kiviláglik tanulmányunk következő oldalain. Meghagyhatnók a magyartalan „passzívitások” szót, de – hogy ezt elkerüljük – inkább egy világosabb értelmű magyar szót választottunk. A magyarban a „passzívitás” elsősorban: szenvedőleges magatartás; az „adottság”, „adottságaink”, „adottságok” stb. kifejezések pontosabban fedik a Teilhard szándékozta értelmét; lásd alább – és Teilhard szövegeit.	
22 Energie, 68. sk.	23 Energie, 78.
24 Energie, 80.	25 Energie, 81.
26 Energie, 86-89.	27 Energie, 105-109.
28 MD, 72. sk.	29 MD. 74.
30 u. o.	31 MD, 160-162.
32 MD. 80. sk.	33 MD, 84.
34 MD, 117.	35 MD. 187.
36 MD, 87.	37 Róm. 8, 28.

38	Genèse, 384.	39	MD, 92, 94.
40	Genèse, 300.	41	Lubac, 61.
42	Avenir, 396.sk.	43	Gal. 4, 4.
44	Avenir, 397.	45	Ef. 1, 9-10.
46	Lubac, 175, 176 és Archives 1961, 153.sk.		
47	Teilhard: Comment je crois, 1934 (kiadatlan tanulmány)		
48	Kol. 2, 9	49	MD, 141
50	Crespy		
51	MD, 149-152. v. ö. Szent Pál leveleiből: Ef. 1, 19-23; 2, 14-22; 4, 4-16; Kol. : 1, 13-23; 2, 6-15; I. Kor. 1, 15.		
52	MD, 150.sk.	53	Lubac, 87-88.
54	MD, 154.	55	MD, 153.sk.
56	MD, 198.	57	Lubac, 192.
58	Lubac, 295.	59	Hymne, 150.sk.

Végkövetkeztetés:

Manapság sokat beszélnek a „földi valóságok teológiájáról” és a „világiak lelkeségéről”. A teológusokra igen nagy feladat vár. Nem elég, ha csak erkölcsi irányelveket adunk és bizonyos „kázusokat” megoldunk. Mielőtt arról beszélnénk az embereknek, hogy hogyan kell viselkedniük bizonyos helyzetekben, teljes keresztény látásra kell őket vezetnünk. Megmutatni a világot, a gyakorlati életet, a munkát, a művészetet, a technikai haladást, a tudományos felfedezést, a sportot, a betegséget és a szórakozást, a lelki barátságot és a szerelemet, egyszóval minden földi valóságot és minden emberi erőfeszítést isteni értelmét. És ezt a látást a keresztény dogmatikának kell nyújtania.

A II. vatikáni zsinat harmadik ülészakáján, amikor a 13. schémát vitatták („Az Egyház viszonya a mai világhoz”), a zsinati Atyák közül többen felhívták a figyelmet e feladatra. Meyer bíboros (Chicago érseke) pl. Szent Pál tanítására hivatkozott és kiemelte, hogy az emberi munkát az Isten megváltó tervébe kell beállítanunk: Krisztus azért jött, hogy mindent – az anyagi valóságot is – megszenteljen és az ember feladata, hogy közreműködjék a világ átalakításának, megszentelésének munkájában. Mgr. Hurley (délafrikai érsek) két nappal később Mgr.

Meyer gondolatát vitte tovább és hangoztatta, hogy mindenekelőtt egy alapvető teológiai problémát kell tisztázni: a természetes rend és a természetfeletti viszonyát. És nagy elismeréssel szólt „az Egyház kiváló fiáról”, Teilhard de Chardin-ről.

Valóban, a ránk váró feladat megvalósításában Teilhard nagy segítségünkre lehet. Az ő termékeny meglátásai sok használható elemet nyújtanak a „földi valóság teológiájának” kidolgozásához, amelyre kortársaink úgy várnak, mint a mindennapi kenyérré.

Egyik kiadatlan tanulmányában (1936, Peking) Teilhard a világ megtéréséről elmélkedik. Miután sorra vette a hitetlenség okait és rámutatott a helytelen keresztény magatartásra, hármas feladatot jelöl ki:

a) Ki kell fejteni („a Philosophia perennis” vonalában maradvá) az Evolúció helyes fizikáját és metafizikáját. A helyesen értelmezett fejlődélmélet nem vezet a materializmushoz; ellenkezőleg: az új spiritualizmus elve lehet, ha megmutatjuk, hogy a szellem felé összpontosuló fejlődésnek a mozgatója csak egy Személyes Központ lehet.

b) A dogmatika feladata az lenne, hogy kidolgozzon egy olyan krisztológiát, amely figyelembe veszi a modern természettudományokat és megmutatja Krisztus szerepét az anyagi világ megszentelésében és átalakításában, kibontva Szent Pál és az Egyházatyák tanítását Krisztus és a teremtés viszonyát illetően.

c) A misztika és a morális pedig, az előbbiekre támaszkodva, kidolgozná az emberi erőfeszítés evangéliumi teológiáját. Meg kell mutatnunk, hogy az emberi munka isteni értékű: együttműködés a Teremtővel és a világot megszentelő Krisztussal.

Beszerezhető / en vente / zu beziehen / on sale:

Szerzőnél: Szabó Ferenc „Les Fontaines” CHANTILLY (Oise)

Kiadónál: AHOGY LEHET, Postfach 30, WIEN IV/51. Austria

AHOGY LEHET, 11 rue de Jouy, PARIS 4. France.

Druck: Gloria-Kulturverein Wien 4, Rainergasse 6/2.

